

Series on Advanced Economic Issues
Faculty of Economics, VŠB-TU Ostrava

Lenka Fojtíková
Kateřina Dvoroková
Radomír Kaňa
Eva Kovářová
Jana Kovářová
Lukáš Melecký
Monika Mrlinová
Boris Navrátil
Eva Poledníková
Michaela Staníčková

POSTAVENÍ EVROPSKÉ UNIE
V PODMÍNKÁCH GLOBALIZOVANÉ
SVĚTOVÉ EKONOMIKY

Ostrava, 2014

Lenka Fojtíková, Kateřina Dvoroková, Radomír Kaňa, Eva Kovářová, Lukáš Melecký
Boris Navrátil, Eva Poledníková, Michaela Staničková
Department of European Integration
lenka.fojtikova@vsb.cz, katerina.dvorokova@vsb.cz, radomir.kana@vsb.cz,
eva.kovarova@vsb.cz, lukas.melecky@vsb.cz, boris.navratil@vsb.cz,
eva.polednikova@vsb.cz, michaela.stanickova@vsb.cz

Jana Kovářová
Department of Economics
jana.kovarova2@vsb.cz

Monika Mrlinová
Department of National Economy
monika.mrlinova@vsb.cz

Faculty of Economics
VŠB-Technical University Ostrava
Sokolská 33
701 21 Ostrava, CZ

Recenze
Eva Cihelková, Vysoká škola ekonomická v Praze
Ludmila Lipková, Ekonomická univerzita v Bratislave

Vydání této publikace bylo finančně podpořeno Evropskými sociálními fondy a prostředky Státního rozpočtu ČR v rámci realizace projektu Operačního programu Vzdělání pro konkurenceschopnost s registračním číslem CZ.1.07/2.2.00/28.0065 – *Inovace magisterských studijních programů na EkF VŠB-TU Ostrava včetně zkvalitnění profilových předmětů.*

The text should be cited as follows: Fojtíková, L. a kol. (2014). *Postavení Evropské unie v podmínkách globalizované světové ekonomiky*, vol. 27. Ostrava: VSB-TU Ostrava.

© VŠB-TU Ostrava 2014
Printed in Tiskárna Tribun EU, s.r.o.
Cover design by MD communications, s.r.o.

ISBN 978-80-248-3333-0

Předmluva

Předložená monografie vymezuje postavení Evropské unie ve světové ekonomice, jejíž vývoj je neodmyslitelně spojen s prostupující globalizací hospodářského života, internacionalizací ekonomických činností a prohlubující se interdependencí mezi jednotlivými částmi světa. Pod vlivem těchto procesů se zvyšuje konkurence a mění se i postavení jednotlivých zemí ve světové ekonomice. Zatímco tradiční centra světové ekonomiky, jako jsou USA, Japonsko a členské státy Evropské unie, postupně ztrácejí svou dominantní pozici, některé rychle rostoucí ekonomiky, jako jsou například Čína a Indie, byť stále označované jako *rozvojové*, se jim začínají z hlediska ekonomické síly vyrovnávat a dostávají se na přední pozice největších světových ekonomik.

Globalizace světové ekonomiky má dopad do různých oblastí a postihuje prakticky všechny země, ačkoliv rozdílnou měrou. Evropská unie jako největší ekonomický komplex na jedné straně podléhá těmto globalizačním procesům, na druhé straně je jedním ze subjektů světové ekonomiky, které tyto změny vyvolávají. Přestože její pozice ve světové ekonomice v posledních letech slábne, zaujímá stále významnou roli při řešení aktuálních otázek vyskytujících se v ekonomické, politické i vojenské oblasti. Hlavním záměrem této publikace je problémově nastínit některé oblasti světové ekonomiky, které byly ovlivněny ekonomickou globalizací a vymezit postavení a přístup Evropské unie při řešení současných otázek světové ekonomiky. Ačkoliv někteří autoři spojují počátky globalizace již s 15. stoletím, obsah této publikace postihuje hlavní problémové oblasti, které nastaly ve světové ekonomice v jejím poválečném vývoji, zejména ve spojitosti se zakládáním prvních evropských integračních seskupení, až po současnost. Vývoj Evropské unie zohledňuje také její poslední rozšíření, ke kterému došlo 1. 7. 2013, avšak data a výpočty předložené v této publikaci byly zpracovány k 30. červnu 2013 a pokrývají 27 členských států Evropské unie. Publikace přináší zejména mnoho nových informací o událostech, které proběhly ve světové ekonomice v posledních letech, a mechanismech, které byly přijaty v rámci Evropské unie k posílení její konkurenceschopnosti ve světové ekonomice.

Globalizace světové ekonomiky se výrazným způsobem projevuje zejména v oblasti světového obchodu, který přispívá k větší propojenosti a vzájemné závislosti jednotlivých národních států. Avšak bez liberalizačního úsilí mezinárodního společenství, které přispělo k postupnému odbourávání obchodních a investičních bariér, by nemohlo dojít k hlubšímu propojení a spolupráci mezi jednotlivými zeměmi a regiony světa. Mezinárodní pohyb kapitálu a nízké

úrokové míry rovněž podporují globalizační jevy a procesy, neboť přispívají k většímu pohybu přímých zahraničních investic, v důsledku čehož dochází k fragmentaci výrobních procesů, do nichž je zapojeno stále více zemí. Tyto aspekty však mají i sociální, kulturní a politický rozměr. Bohatství, které plyne z liberalizovaného mezinárodního obchodu, stále není rovnoměrně rozděleno mezi jednotlivými zeměmi a částmi světa a problém chudoby v rozvojovém světě byl ekonomickou globalizací ještě více prohlouben. Myšlenka, že země, které mezi sebou obchodují, spolu nebojují, na které byly položeny základy západoevropské integrace, se v historii mnohokrát osvědčila, avšak na druhé straně, rychlý hospodářský růst většiny zemí je spojen zpravidla s větší mírou obchodování a přináší s sebou i stinné stránky. Jde zejména o boj o nerostné suroviny a vzácné kovy, které se vyskytují jen v některých částech světa, v omezené míře a vedou mnohdy k politickým nepokojům a vojenským konfliktům. Na všechny tyto aspekty se snaží autoři předkládané monografie poukázat a zaujmout stanovisko z pohledu Evropské unie.

Publikace je členěna do osmi kapitol. Struktura jednotlivých kapitol vychází z obecného problému, kterým je globalizace světové ekonomiky, a na ní navazují další samostatné oblasti, které jsou na sobě tematicky nezávislé. Z tohoto pohledu každá kapitola obsahuje nejprve teoretické vymezení zkoumané oblasti, resp. vychází z širšího, globálního vymezení a poté se zabývá daným problémem na úrovni Evropské unie.

První kapitola je zaměřena zejména na věcné a časové vymezení pojmu globalizace z pohledu různých teoretických přístupů. Na základě analýzy dostupných dat a publikovaných materiálů autorka této části monografie popisuje vývoj světové ekonomiky v současné éře globalizace a zamýšlí se nad dopadem ekonomické globalizace na dílčí subjekty světové ekonomiky, jimiž jsou národní státy, nadnárodní společnosti a mezinárodní organizace. V této souvislosti také charakterizuje centra a potenciální centra světové ekonomiky, včetně budoucí prognózy vývoje světové ekonomiky. Řada tvrzení je zde doložena vlastními nebo převzatými výpočty umístěnými v tabulkách, případně grafech, k doložení některých aspektů globalizace jsou použity boxy a v příloze jsou umístěny také mapy, resp. obrázky zobrazující hodnoty indexu globalizace.

Druhá kapitola pojednává o integračním procesu v Evropě a postavení Evropské unie a jejích regionů ve světové ekonomice. Cílem této části publikace je jednak nastínit vývoj evropského integračního procesu, jednak poukázat na ekonomickou vyspělost Evropské unie jako celku, ale i jejích jednotlivých regionů. Na tomto místě autoři poukazují také na problém regionálních disparit a na způsoby, jakými se Evropská unie snaží tyto nerovnosti v ekonomické úrovni jednotlivých regionů odstraňovat. Analytická část kapitoly je zaměřena na měření a hodnocení disparit prostřednictvím syntetických indexů ekonomických, sociálních a územních disparit. Autoři této části monografie rovněž uvádějí hlavní systémová opatření, která byla Evropskou unií doposud přijata s cílem provést reformu systému hospodářské správy, vyvolanou hospodářskou krizí ve světě a následnou dluhovou krizí v eurozóně. V závěru této kapitoly autoři srovnávají ekonomický růst EU s dalšími zeměmi či skupinami zemí a prezentují

některé názory na budoucí směřování Evropské unie z pohledu jejího integračního vývoje.

Třetí kapitola nese název Evropská unie a světový obchod. V teoretické části je popisován vývoj světového obchodu a liberalizační proces, který nastal ve světové ekonomice po druhé světové válce. Od úrovně globální je pozornost přenesena na úroveň evropskou a jsou zde vymezeny hlavní mechanismy fungování Společné obchodní politiky Evropské unie, jakož i hlavní nástroje, které Unie využívá při obchodním styku s třetími zeměmi. Analytická část této kapitoly zachycuje změny v teritoriální a komoditní struktuře unijního obchodu, identifikuje nevyužitý obchodní potenciál mezi Evropskou unií a USA, vymezuje zjevné komparativní výhody a zkoumá dopad globalizace na výrobu a zahraniční obchod na příkladu pěti největších vývozců EU. Závěrečné myšlenky autorky této části monografie směřují k vymezení hlavních bodů současné obchodní strategie EU. Cílem této části publikace je kromě naznačených výpočtů odhalit některá problémová místa související s mnohostrannou liberalizační světového obchodu a vymezit nástroje a opatření, jimiž se EU snaží udržet své vedoucí místo ve světovém obchodě.

Čtvrtá kapitola pojednává o přístupu Evropské unie k řešení chudoby v rozvojovém světě. Záměrem této části monografie je poukázat na to, jak se v podmínkách globalizované světové ekonomiky daří mezinárodnímu společenství plnit závazky přijaté na summitu OSN v New Yorku v roce 2000, a jakými nástroji jsou tyto cíle a závazky na snižování chudoby v nejzaostalejších částech světa dosahovány. Z pohledu Evropské unie je zde vymezen rozsah i jednotlivé formy pomoci a hospodářské spolupráce, zejména s ohledem na skupinu zemí nacházejících se ve třech světových regionech, to je v Africe, Karibiku a Tichomoří. Hlavní pozornost je zde zaměřena na aktuální otázku, která je spojena s financováním rozvojové pomoci ze strany EU a jejích členských států v nadcházejícím období. Jde přitom zejména o vyřešení řady institucionálních problémů, které souvisejí s tím, že na jedné straně je potřeba zvýšit částku určenou na rozvojovou pomoc, na druhé straně vzniká problém, jak bude toto financování rozvojové pomoci, ke kterému se EU zavázala na mezinárodní úrovni, rozloženo mezi rostoucí počet členských států Unie, které však nedosahují stejné ekonomické úrovně.

Pátá kapitola směřuje do oblasti mezinárodního měnového systému a je zaměřena na postavení a úlohu Evropské unie při zajišťování stabilního mezinárodního měnového systému. I v této oblasti se objevují slabá místa jako důsledek globalizačních procesů a v tomto směru bylo nutno mezinárodní měnový systém již několikrát reformovat. Součástí této kapitoly je i vymezení dopadu reformy mezinárodního měnového systému na Evropskou unii. Cílem této kapitoly je jednak nastínit vývoj mezinárodního měnového systému, včetně jeho reformy, a taktéž vývoj měnové spolupráce, která probíhá v rámci Evropské unie. Analytická část této kapitoly je zaměřena na vyhodnocení účinků měnové integrace na konvergenci vybraných ekonomik Evropské unie. V závěrečné části této kapitoly autorka vymezuje postavení a úlohu Evropské unie při zajišťování stabilního mezinárodního měnového systému v současných podmínkách světové ekonomie.

ky i s ohledem na její budoucí předpokládaný vývoj. V této souvislosti naráží na problém, který je spojen s měnovou stabilitou eurozóny, resp. finanční a dluhovou krizí eurozóny.

Šestá kapitola umožňuje získat potřebné informace o konkurenceschopnosti Evropské unie v podmínkách globalizované světové ekonomiky. Autoři této části monografie nejprve teoreticky vymezují pojem konkurenceschopnost z pohledu mikroekonomického a makroekonomického přístupu a poté uvádějí, jak je konkurenceschopnost spojena či propojena s globalizací. Od rámcového vymezení konkurenceschopnosti následně přecházejí ke konceptu konkurenceschopnosti v pojetí Evropské unie a v této souvislosti uvádějí hlavní růstové strategie, které byly v Unii vytvořeny v posledních dvou dekadách, a zamýšlejí se nad možnostmi zvyšování konkurenceschopnosti EU a jejím potenciálem. Součástí této kapitoly je i vlastní empirická analýza konkurenceschopnosti provedená na vybraných členských zemích Evropské unie. Při výpočtech ekonomické efektivnosti autoři vycházejí ze šesti modelů, které sestavili za použití metody analýzy obalu dat (DEA). Výsledky vlastní empirické analýzy, stejně jako další doplňující informace jsou uvedeny v tabulkách a boxech.

Sedmá kapitola dokládá významné postavení Evropské unie při zabezpečování míru a stability ve světě. Autor této části monografie nejprve shrnuje základní fakta, která vedla k budování vlastních bezpečnostních struktur Unie, a poté vymezuje institucionální prostředí, ve kterém se začala utvářet Společná zahraniční a bezpečnostní politika Evropské unie a v jejím rámci Společná bezpečnostní a obranná politika EU. Při vymezení role Evropské unie při zabezpečování míru a stability ve světě je soustředěna pozornost na NATO jako strategického partnera EU. Hlavní pozornost je v této kapitole zaměřena na operace Evropské unie, to je zahraniční mise EU, které mají vojenský, policejní nebo civilní charakter. Jednotlivé příklady těchto misí jsou uvedeny v tabulkách, které zaznamenávají zpravidla délku působení těchto misí ve vybraných zemích, ve kterých tyto mise EU probíhaly, a náklady mise, které však nelze srovnávat, zejména s ohledem na rozdílnou délku a charakter těchto operací.

Závěrečná, osmá kapitola shrnuje hlavní poznatky vyplývající z jednotlivých tematicky zaměřených kapitol. Součástí první, druhé a sedmé kapitoly jsou přílohy, zařazené na konci této publikace.

Při zpracování jednotlivých kapitol byly nejčastěji použity obecně teoretické metody vědecké práce a matematicko-statistické metody. V rámci první kapitoly, nazvané Světová ekonomika a globalizace: vybrané souvislosti, byl pojem globalizace *systémově analyzován* a vycházelo se ze zdrojů, které byly publikovány domácími i světovými autory. Z obecných tendencí, projevujících se ve světové ekonomice v jejím dlouhodobém vývoji byly na základě *deduktivní metody* vyvozeny hlavní závěry o perspektivách dalšího vývoje světové ekonomiky. Při zpracování druhé kapitoly byla použita *historická metoda* poznání, sloužící k popisu integračního procesu v západní Evropě. Při *analýze* disparit autoři *komparovali* ekonomickou úroveň NUTS 2 regionů. Vlastní empirická analýza zaměřená na měření a hodnocení disparit byla provedena prostřednic-

tvím *statisticko-matematické metody*, tj. syntetických indexů disparit, které byly konstruovány na základě 16 relevantních ukazatelů ekonomických, sociálních a územních disparit ve vzorku 83 NUTS 2 regionů zemí Visegrádské čtyřky, Rakouska a Německa v referenčním období 2000–2010. Úvodní část třetí kapitoly byla zpracována *historickou metodou* a následně byla provedena *analýza* zaměřená na vymezení pozice Evropské unie, kterou v současné době zaujímá v oblasti světového obchodu s průmyslovým zbožím a komerčními službami. Prostřednictvím *analyticko-syntetických postupů* byly vyvozeny hlavní závěry, vypovídající o charakteru obchodní politiky Evropské unie. Vlastní empirická analýza v této části monografie směřovala dále do oblasti teritoriální a komoditní struktury extraunijního obchodu, při které byly použity *matematicko-statistické metody* (index zjevných komparativních výhod, Grubel-Loydův index pro vymezení vnitrodůvětvového obchodu a další ukazatele globalizace) a za použití *regresní analýzy*, tj. konstrukcí rovnovážného modelu, byly simulovány obchodní toky mezi jednotlivými členskými státy EU a USA v letech 2006–2011. Vymezení přístupu Evropské unie k řešení chudoby v rozvojovém světě (4. kapitola) bylo dosaženo na základě *analýzy* dostupných dat a byla provedena jednak *komparace* z hlediska časového vývoje extrémní chudoby ve světě a také z hlediska posouzení největších příjemců a dárců oficiální rozvojové pomoci. V další analýze bylo provedeno *srovnání* pěti nejméně rozvinutých zemí světa, které dosahují největšího podílu vývozu zboží a služeb na HDP. Na základě *dedukce* byla vyvozena hlavní problémová místa, která souvisejí s financováním rozvojové pomoci EU. Při zpracování páté kapitoly byla rovněž použita *historická metoda, analýza dat a komparace*, při které byla srovnávána například úroveň HDP na obyvatele a roční tempa růstu HDP mezi rozvojovými a vyspělými zeměmi, výše nesplácených půjček u Mezinárodního měnového fondu, hlasovací podíly ve Fondu apod. Závěry vlastní empirické analýzy, zaměřené na vývoj nominální a reálné konvergence ve vybraných ekonomikách EU vplynuly z *regresní analýzy* a dvou použitých konceptů β -konvergence a σ -konvergence. Konkurenceschopnost Evropské unie (6. kapitola) byla zpracována na základě *analýzy* růstových strategií a při *srovnání* strukturálních ukazatelů s jejich dosaženými hodnotami byly za pomoci *deduktivní metody* vyvozeny hlavní závěry o konkurenceschopnosti EU. Detailnější pohled na úroveň národní a regionální konkurenceschopnosti v rámci Visegrádské čtyřky, což bylo předmětem vlastní empirické analýzy, byl umožněn za použití *metody analýzy obalu dat*, která se řadí mezi *metody vícekritériálního rozhodování*. *Analyticko-syntetický přístup* byl využit při zpracování sedmé kapitoly, vymezující roli Evropské unie při zajišťování míru a stability ve světě.

Autoři čerpali poznatky a data z předmětné odborné literatury, oficiálních zpráv publikovaných mezinárodními organizacemi, jako jsou IMF, OECD, WTO, ale i Eurostat a ČNB, teoretických i empiricky zaměřených studií, jakož i vlastních empirických analýz, které jsou součástí některých dílčích kapitol (v rámci subkapitol 2.3, 3.5, 5.2 a 6.3). Seznam použité literatury je vložen na konci publikace a je členěn podle jednotlivých kapitol, což čtenářům umožňuje získat přehledný přístup k základním a doplňkovým zdrojům literatury vztahujícím se k jednotlivým kapitolám.

Vydání této publikace bylo finančně podpořeno Evropskými sociálními fondy a prostředky Státního rozpočtu ČR v rámci realizace projektu Operačního programu Vzdělání pro konkurenceschopnost s registračním číslem CZ.1.07/2.2.00/28.0065 – *Inovace magisterských studijních programů na EkF VŠB-TU Ostrava včetně zkvalitnění profilových předmětů*. Monografie obsahuje výsledky vlastní vědeckovýzkumné činnosti autorských kolektivů tří výzkumných projektů studentské grantové soutěže SP2013/43 – *Makroekonomická efektivnost jako faktor konkurenceschopnosti členských států Evropské unie v globalizovaném prostředí*, SP2013/45 – *Makroekonomické modelování vlivu hospodářské krize na ekonomickou konvergenci zemí EU a SP2013/122 – Modelování zahraničně obchodních vztahů vybraných světových ekonomik*. S ohledem na výše uvedené skutečnosti, předložená monografie je určena především odborné veřejnosti a přispěje i ke zkvalitnění zpracování vysokoškolských závěrečných prací.

Poděkování patří zejména doc. Ing. Bohumiru Zlému, CSc., který svými názory a myšlenkami přispěl v závěru svého života ke zpracování této monografie. Za ochotu a vstřícnost při technické úpravě textu bych ráda poděkovala Ing. Vítězslavu Novákovi a také pracovníkům z oddělení vědy a výzkumu.

Lenka Fojtíková
vedoucí autorského kolektiv

Seznam autorského kolektivu:

Lenka Fojtíková – kapitola 3, kapitola 4 a kapitola 8
Kateřina Dvoroková – kapitola 5
Radomír Kaňa – kapitola 7
Eva Kovářová – kapitola 1
Jana Kovářová – subkapitoly 3.5.1, 3.5.2
Lukáš Melecký – subkapitoly 2.3.2, 2.3.3 a 2.3.4, subkapitola 6.1
Monika Mrlinová – subkapitoly 3.5.3, 3.5.4 a 3.5.5
Boris Navrátil – kapitola 2, vyjma subkapitolu 2.3
Eva Poledníková – subkapitoly 2.3.1 a 2.3.2
Michaela Staníčková – kapitola 6, vyjma subkapitolu 6.1

V Ostravě dne 25. listopadu 2013

Obsah

Předmluva	V
Obsah	XI
Podrobný obsah	XIII
Seznam vybraných zkratk	XVII
Kapitola 1 Světová ekonomika a globalizace: vybrané souvislosti	1
1.1 Globalizace ve světové ekonomice	1
1.2 Subjekty světové ekonomiky v éře globalizace	11
1.3 Centra světové ekonomiky: regiony a národní státy	26
1.4 Perspektivy dalšího vývoje světové ekonomiky	42
Kapitola 2 Integrovační proces v Evropě a postavení Evropské unie ve světové ekonomice	45
2.1 Metody integrace v západní Evropě	45
2.2 Na cestě k prosperující a demokratické integraci	47
2.3 Soudržnost a hospodářská vyspělost EU z pohledu ekonomické úrovně jejich regionů	60
2.4 Současné postavení Evropské unie ve světové ekonomice a její budoucnost	82
Kapitola 3 Evropská unie a světový obchod	85
3.1 Trendy ve vývoji obchodních toků a měnící se pozice Evropské unie ve světovém obchodě	86
3.2 Liberalizační tendence ve světovém obchodě v období po druhé světové válce	89
3.3 Institucionální předpoklady pro realizaci zahraničně obchodních vztahů v EU	101
3.4 Současný charakter obchodní politiky EU: liberální versus protekciovistická opatření	108
3.5 Dopad globalizačních tendencí ve světové ekonomice na objem a strukturu unijního obchodu	119
3.6 Obchodní strategie EU v měnícím se prostředí světové ekonomiky ..	142
Kapitola 4 Přístup Evropské unie k řešení chudoby v rozvojovém světě	149
4.1 Teoretická východiska a měření chudoby v rozvojovém světě	151

4.2	Globální kontext chudoby a celosvětové úsilí o snížení chudoby v rozvojovém světě.....	154
4.3	Mezinárodní obchod jako způsob úniku z chudoby a periférie?.....	164
4.4	Evropská unie na cestě ke snížení chudoby v rozvojovém světě.....	170
Kapitola 5 Evropská unie a reforma mezinárodního měnového systému		187
5.1	Institucionalizace mezinárodního měnového systému po druhé světové válce	187
5.2	Měnová spolupráce v Evropské unii.....	204
5.3	Postavení a úloha EU při zajišťování stabilního mezinárodního měnového systému	219
Kapitola 6 Konkurenceschopnost Evropské unie v podmínkách globalizace světové ekonomiky		229
6.1	Konkurenceschopnost z pohledu teoretických přístupů a možnosti analýzy regionální konkurenceschopnosti	230
6.2	Konkurenceschopnost v podmínkách soudobé globalizace.....	235
6.3	Empirická analýza konkurenceschopnosti v Evropské unii.....	251
6.4	Souhrnné poznatky ze zkoumání konkurenceschopnosti EU v podmínkách globalizace světové ekonomiky	268
Kapitola 7 Přínos EU k zajišťování bezpečnosti a míru ve světě		271
7.1	Evropská unie – smysl a nutnost budování bezpečnostních struktur v rámci integračního procesu.....	272
7.2	Okolnosti a motivace vzniku a existence Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU.....	273
7.3	Nutnost vymezení Společné bezpečnostní a obranné politiky v rámci Společné zahraniční a bezpečnostní politiky	283
7.4	NATO jako strategický partner Evropské unie.....	288
7.5	Operace Evropské unie jako klíčový nástroj Společné bezpečnostní a obranné politiky	291
Kapitola 8 Závěr		301
Literatura		311
Seznam tabulek.....		337
Přílohy		341
Rejstřík.....		351
Summary		357

Podrobný obsah

Předmluva	V
Obsah	XI
Podrobný obsah	XIII
Seznam vybraných zkratk	XVII
Kapitola 1 Světová ekonomika a globalizace: vybrané souvislosti	1
1.1 Globalizace ve světové ekonomice.....	1
1.1.1 Podstata globalizace: základní vymezení ekonomické globalizace ...	2
1.1.2 Spor o pojetí nástupu globalizace ve světové ekonomice.....	6
1.1.3 Světová ekonomika v současné éře globalizace	8
1.2 Subjekty světové ekonomiky v éře globalizace	11
1.2.1 Národní státy v procesu globalizace	12
1.2.2 Nadnárodní společnosti jako hlavní subjekty globalizované světové ekonomiky	17
1.2.3 Mezinárodní organizace v současné éře globalizace	22
1.3 Centra světové ekonomiky: regiony a národní státy.....	26
1.3.1 Regiony a regionální ekonomická integrace.....	28
1.3.2 Soudobá centra světové ekonomiky	32
1.3.3 Potenciální centra světové ekonomiky	37
1.4 Perspektivy dalšího vývoje světové ekonomiky	42
Kapitola 2 Integrační proces v Evropě a postavení Evropské unie ve světové ekonomice.....	45
2.1 Metody integrace v západní Evropě	45
2.2 Na cestě k prosperující a demokratické integraci	47
2.2.1 Počátky integračního procesu v západní Evropě a vznik Evropských společenství.....	48
2.2.2 Od celní unie k vnitřnímu trhu ES v rozšířené sestavě.....	50
2.2.3 Pád železné opony a vznik Evropské unie.....	53
2.2.4 Expanze Evropské unie v novém století.....	55
2.2.5 Hospodářská krize a revize systému hospodářské správy: EU na cestě k fiskální a bankovní unii.....	57
2.3 Soudržnost a hospodářská vyspělost EU z pohledu ekonomické úrovně jejich regionů.....	60
2.3.1 Evropa regionů aneb jednota v rozmanitosti	61
2.3.2 Problém disparit a jejich výskyt v EU	64

2.3.3	Soudržnost jako přístup k vyváženému rozvoji EU	71
2.3.4	Aspekty hospodářské vyspělosti regionů EU a budoucnost politiky soudržnosti EU	77
2.4	Současné postavení Evropské unie ve světové ekonomice a její budoucnost.....	82

Kapitola 3 Evropská unie a světový obchod 85

3.1	Trendy ve vývoji obchodních toků a měnící se pozice Evropské unie ve světovém obchodě.....	86
3.2	Liberalizační tendence ve světovém obchodě v období po druhé světové válce	89
3.2.1	Institucionální rámec a průběh mnohostranné liberalizace obchodu v rámci GATT/WTO.....	91
3.2.2	Pravidla a principy mnohostranného systému obchodování: liberalizace obchodu, či jen její proklamace?	97
3.3	Institucionální předpoklady pro realizaci zahraničně obchodních vztahů v EU	101
3.3.1	Společná obchodní politika EU: formování právních základů aneb jak jsou naplňovány výlučné kompetence v oblasti extraunijního obchodu	102
3.3.2	Aplikace jednotných zásad Společné obchodní politiky v podmínkách vnitřního trhu EU.....	105
3.4	Současný charakter obchodní politiky EU: liberální versus protekcionistická opatření.....	108
3.4.1	Úroveň tarifní ochrany a další netarifní opatření v EU.....	109
3.4.2	Preferenční obchodní vztahy EU aneb jak podpořit bilaterální obchod.....	112
3.4.3	Nekalé obchodní praktiky a Evropská unie	116
3.5	Dopad globalizačních tendencí ve světové ekonomice na objem a strukturu unijního obchodu	119
3.5.1	Teritoriální struktura extraunijního obchodu	121
3.5.2	Rovnovážný model mezinárodního obchodu se zbožím mezi EU a USA.....	127
3.5.3	Komoditní struktura extra unijního obchodu.....	129
3.5.4	Zjevné komparativní výhody EU při vývozech do nečlenských zemí.....	137
3.5.5	Dopad globalizace na výrobu a zahraniční obchod v EU	138
3.6	Obchodní strategie EU v měnícím se prostředí světové ekonomiky ..	142

Kapitola 4 Přístup Evropské unie k řešení chudoby v rozvojovém světě..... 149

4.1	Teoretická východiska a měření chudoby v rozvojovém světě	151
4.2	Globální kontext chudoby a celosvětové úsilí o snížení chudoby v rozvojovém světě.....	154
4.2.1	Mezinárodní organizace jako významný aktér oficiální rozvojové pomoci.....	156

4.2.2	Současné cíle a závazky mezinárodního společenství v oblasti boje proti chudobě.....	159
4.3	Mezinárodní obchod jako způsob úniku z chudoby a periférie?.....	164
4.4	Evropská unie na cestě ke snížení chudoby v rozvojovém světě.....	170
4.4.1	Rozvojové cíle tisíciletí a EU: jak překonat finanční úskalí?	172
4.4.2	Vztahy EU s ACP při měnících se podmínkách světové ekonomiky	174
4.4.3	Chudý chudému pomůže aneb budoucnost financování rozvojové spolupráce EU	179

Kapitola 5 Evropská unie a reforma mezinárodního měnového systému 187

5.1	Institucionalizace mezinárodního měnového systému po druhé světové válce	187
5.1.1	Reformy mezinárodního měnového systému.....	189
5.1.2	Vliv ekonomické krize na mezinárodní měnový systém: reformní opatření	195
5.1.3	Dopady reformem mezinárodního měnového systému na EU.....	198
5.2	Měnová spolupráce v Evropské unii.....	204
5.2.1	Prohlubování měnové spolupráce v EU.....	204
5.2.2	Institucionální základ fungování současné měnové integrace v EU	208
5.2.3	Účinky měnové integrace na konvergenci ekonomik	209
5.3	Postavení a úloha EU při zajišťování stabilního mezinárodního měnového systému	219
5.3.1	Měnová stabilita eurozóny: postavení eura v současných podmínkách světové ekonomiky.....	219
5.3.2	Projekce možných scénářů budoucího vývoje měnové integrace v EU s dopadem na mezinárodní měnový systém.....	222

Kapitola 6 Konkurenceschopnost Evropské unie v podmínkách globalizace světové ekonomiky 229

6.1	Konkurenceschopnost z pohledu teoretických přístupů a možnosti analýzy regionální konkurenceschopnosti	230
6.2	Konkurenceschopnost v podmínkách soudobé globalizace.....	235
6.2.1	Konkurenceschopnost versus globalizace, či vzájemné propojení a ovlivňování?.....	235
6.2.2	Růstová dynamika v globalizované světové ekonomice.....	236
6.2.3	Specifika konceptu konkurenceschopnosti v pojetí EU.....	238
6.2.4	Možnosti zvyšování konkurenceschopnosti EU a potenciál dalšího rozvoje	246
6.3	Empirická analýza konkurenceschopnosti v Evropské unii.....	251
6.3.1	Metodologické problémy s hodnocením národní a regionální konkurenceschopnosti v Evropské unii.....	251
6.3.2	Aplikace používaných metod na vybrané ekonomiky EU	252
6.3.3	Národní konkurenceschopnost vybraných ekonomik EU.....	260

6.3.4	Poznatky z komparativní analýzy regionální konkurenceschopnosti vybraných zemí Unie a její přínosy	262
6.3.5	Vyhodnocení konkurenceschopnosti vybraných ekonomik EU v kontextu alternativního přístupu – metody DEA	267
6.4	Souhrnné poznatky ze zkoumání konkurenceschopnosti EU v podmínkách globalizace světové ekonomiky	268
Kapitola 7 Přínos EU k zajišťování bezpečnosti a míru ve světě....		271
7.1	Evropská unie – smysl a nutnost budování bezpečnostních struktur v rámci integračního procesu.....	272
7.2	Okolnosti a motivace vzniku a existence Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU.....	273
7.2.1	Otázka charakteristiky pojmu Společné zahraniční a bezpečnostní politiky z hlediska formy a obsahu	273
7.2.2	Spolupráce zemí EU v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky v kontextu integračního procesu	274
7.2.3	Rozhodovací proces a institucionální zajištění Společné zahraniční a bezpečnostní politiky	280
7.3	Nutnost vymezení Společné bezpečnostní a obranné politiky v rámci Společné zahraniční a bezpečnostní politiky	283
7.3.1	Okolnosti vzniku a vývoje Společné bezpečnostní a obranné politiky	284
7.3.2	Rozhodovací proces, institucionální zajištění a financování Společné bezpečnostní a obranné politiky	286
7.4	NATO jako strategický partner Evropské unie.....	288
7.5	Operace Evropské unie jako klíčový nástroj Společné bezpečnostní a obranné politiky	291
7.5.1	Zahraníční mise EU	292
Kapitola 8 Závěr		301
Literatura		311
Seznam tabulek		337
Přílohy		341
Rejstřík		351
Summary		357

Seznam vybraných zkratek

ACP	Země v Africe, Karibiku a Pacifiku
AfT	Pomoc na podporu obchodu
APEC	Asijsko-tichomořská hospodářská spolupráce
ASEAN	Sdružení národů jihovýchodní Asie
BCC	DEA model autorů Banker, Charnes a Cooper
BIS	Banka pro mezinárodní platby
BRIC	Seskupení zemí Brazílie, Ruska, Indie a Číny
BRICS	Seskupení BRIC a Jižní Afrika
B-W systém	Brettonwoodský mezinárodní měnový systém
CCL	Kontingentní úvěrová linka
CCR	DEA model autorů Charnes, Cooper a Rhodes
CCT	Společný celní sazebník Evropské unie
COREPER	Výbor stálých zástupců
CSF	Společný strategický rámec
CRS	Produkční funkce s konstantními výnosy z rozsahu
CUSFTA	Kanadsko-americká dohoda o volném obchodu
ČNB	Česká národní banka
ČSFR	Česká a Slovenská Federativní republika
DEA	Metoda analýzy obalu dat
DCFTA	Nová generace dohod o zónách volného obchodu
DCI	Finanční nástroj pro rozvojovou spolupráci
DDA	Rozvojová agenda z Dohá
DDR	Rozvojové kolo z Dohá
DMU	Homogenní produkční jednotka
EA17	Členské země eurozóny: Belgie, Estonsko, Finsko, Francie, Itálie, Irsko, Kypr, Lucembursko, Malta, Německo, Nizozemsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Slovensko, Slovinsko, Španělsko
EAFRD	Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova

EAGGF	Evropský zemědělský garanční a podpůrný fond
EBA	Všeobecný systém preferencí pro nejméně rozvinuté země světa, vyjma zbraní a munice
EBRD	Evropská banka pro obnovu a rozvoj
ECB	Evropská centrální banka
ECU	Evropská měnová jednotka
EFSF	Evropský nástroj finanční stability
EHP	Evropský hospodářský prostor
EHS	Evropské hospodářské společenství
EIB	Evropská investiční banka
EMFF	Evropský námořní rybářský fond
EMI	Evropský měnový institut
EMS	Evropský měnový systém
EPA	Dohody o ekonomickém partnerství
EPU	Evropská platební unie
ERDF	Evropský fond regionálního rozvoje
ERF	Evropský rozvojový fond
ERM	Mechanismus směnných kurzů
ES	Evropské společenství
ESA	Systém evropských účtů
ESAE	Evropské společenství pro atomovou energii, Euratom
ESAF	Program pro zvýšení strukturálního přizpůsobení
ESF	Evropský sociální fond
ESFM	Evropský mechanismus finanční stabilizace
ESIF	Evropské strukturální a investiční fondy
ESM	Evropský mechanismus stability
ESPN	Evropská monitorovací síť pro územní rozvoj a soudržnost
ESUO	Evropské společenství uhlí a oceli
ESVO	Evropské sdružení volného obchodu
EU	Evropská unie
EUR	Euro
EURIMF	skupina zástupců EU a IMF
EURATOM	Evropské společenství pro atomovou energii
EUROSTAT	Evropský statistický úřad
FAC	Výbor pro zahraniční věci
FCL	Flexibilní úvěrová linka
FTAA	Celoamerická zóna volného obchodu

G7	Skupina nejvyspělejších států světa: Francie, Itálie, Japonsko, Kanada, Německo, USA a Velká Británie
G10	Skupina 11 průmyslově nejrozvinutějších zemí: Belgie, Francie, Itálie, Japonsko, Kanada, Německo, Nizozemsko, Švédsko, USA, Velká Británie a Švýcarsko
G20	Skupina největších ekonomik světa: Argentina, Austrálie, Brazílie, Čína, EU, Francie, Indie, Indonésie, Itálie, Japonsko, Jihoafrická republika, Jižní Korea, Kanada, Mexiko, Německo, Saúdská Arábie, Rusko, Turecko, USA a Velká Británie
GATT	Všeobecná dohoda o clech a obchodu
GATS	Všeobecná dohoda o obchodu se službami
GERD	Hrubé výdaje na výzkum a vývoj
GPA	Dohoda o vládních zakázkách
GSP	Všeobecný systém preferencí
GSP+	Speciální plán v rámci Všeobecného systému preferencí
HDI	Index lidského rozvoje
HDP	Hrubý domácí produkt
HMU	Hospodářská a měnová unie
HND	Hrubý národní důchod
HIV/AIDS	Onemocnění způsobené virem HIV a ztrátou imunity
HPI	Index lidské chudoby
HSS	Hospodářská a sociální soudržnost
IBRD	Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj
IDA	Mezinárodní rozvojová asociace
IMD	Mezinárodní institut pro rozvoj managementu
IMF	Mezinárodní měnový fond
INTA	Výbor pro obchodní politiku
ITO	Mezinárodní obchodní organizace
LAU	Lokální administrativní jednotka
LDC	Nejméně rozvinuté země světa
MDG	Rozvojové cíle tisíciletí
MERCOSUR	Společný trh jihu
MFN	Doložka nejvyšších výhod
MPI	Multikriteriální index chudoby
NAFTA	Severoamerická dohoda o volném obchodu

NAMA	Přístup na trh nezemědělských výrobků
NATO	Organizace Severoatlantické smlouvy
NDR	Německá demokratická republika
NSRF	Národní strategický referenční rámec
NUTS	Nomenklatura územních statistických jednotek
OCT	Zámořské země a území
ODA	Oficiální rozvojová pomoc
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OEEC	Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci
OP	Operační program
OSN	Organizace spojených národů
PPP	Parita kupní síly
PPS	Standard kupní síly
PRGF	Program na snížení chudoby a dosažení růstu
PZI	Přímé zahraniční investice
RCA	Index zjevných komparativních výhod
RM	Rovnovážný model
ROP	Regionální operační program
RTA	Regionální obchodní dohody
RTE	Rozvojové tržní ekonomiky
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SAE	Spojené arabské emiráty
SAP	Program strukturálního přizpůsobení
SBM	Aditivní model
SBOP	Společná bezpečnostní a obranná politika
SDR	Zvláštní práva čerpání
SF	Strukturální fondy
SFEU	Smlouva o fungování EU
SITC	Standardní mezinárodní klasifikace zboží
SK	Slovensko
SOP	Společná obchodní politika
SRN	Spolková republika Německo
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
SZBP	Společná zahraniční a bezpečnostní politika
TBR	Nařízení o obchodních bariérách
TNI	Index transnacionality

TPC	Výbor pro obchodní politiku
TRIPS	Dohoda o obchodních aspektech práv duševního vlastnictví
UNCTAD	Konference OSN o obchodu a rozvoji
UNDP	Rozvojový program OSN
USA	Spojené státy americké
V4	Visegrádská čtyřka
V-FLEX	Program na podporu nejvíce zranitelných zemí a LDC při zvládnání globální finanční krize
VO	Vnitroodvětvový obchod
VRS	Produkční funkce s variabilními výnosy z rozsahu
VZ	Vládní (veřejné) zakázky
WB	Světová banka
WEF	Světové ekonomické fórum
WTO	Světová obchodní organizace

Kapitola 1

Světová ekonomika a globalizace: vybrané souvislosti

Globalizace beze sporu patří mezi nejvýznamnější fenomény současné světové ekonomiky. Má vliv jak na postavení jednotlivých subjektů světové ekonomiky, tak na ekonomické vztahy odehrávající se mezi nimi. Nejčastěji diskutovanými otázkami jsou především ty vážící se k fungování národních států a otázky související s kvantitativní a kvalitativní proměnou mezinárodních ekonomických vztahů. Přestože globalizace nepředstavuje ve světové ekonomice jev nový, její akcelerace v posledních dekadách 20. století a na začátku 21. století nutí k zamyšlení: Jaká je dnes světová ekonomika? Kdo dominuje světové ekonomice? Jaké jsou perspektivy jejího dalšího vývoje?

1.1 Globalizace ve světové ekonomice

Světová ekonomika představuje dynamický, reálný sociálně-ekonomický systém, který je tvořen jednotlivými prvky a jejich vzájemnými vazbami. Nejvýznamnějšími prvky soudobé světové ekonomiky jsou nadnárodní společnosti, národní státy, integrační organizace, mezinárodní organizace a stále více také (globální) občanská společnost.¹ Tyto jednotlivé prvky jsou vzájemně propojeny sítěmi ekonomických (a mimoekonomických) vztahů, které jsou označovány jako mezinárodní ekonomické vztahy. Mezi ně patří především mezinárodní pohyb zboží, služeb, kapitálu, lidí (práce) a s nimi spojené toky informací.

Světová ekonomika se do současné podoby formovala v podstatě už od počátku vývoje lidské civilizace, jako jednotný hospodářský prostor se však začala formovat až po roce 1870. Do té doby se vyvíjely jednotlivé ekonomiky a regiony izolovaně. Nezval (v publikaci Lebieczik a kol., 2006) uvádí, že ve vývoji světové ekonomiky lze identifikovat tři vrcholy, a to poslední třetinu 19. století, dále pak 60. léta 20. století a poslední vrchol datuje do druhé poloviny 20. století.

---

¹ Pořadí je zvoleno záměrně, a to s ohledem na význam jednotlivých subjektů v soudobé světové ekonomice.

První vrchol dává Nezval do souvislosti především s druhou průmyslovou revolucí, jež byla spojena s obrovským rozmachem spojů (telegraf) a dopravy (železnice). V tomto období byly podle Nezvala zapojeny do systému světové ekonomiky všechny země světa, i když některé nedobrovolně (kolonie a závislá území). Druhý vrchol souvisel právě s rozpadem koloniální soustavy a vznikem nových států, které se dobrovolně a v různé míře zapojily do světové ekonomiky. Poslední vrchol podle Nezvala souvisí s obrovským rozmachem informačních a komunikačních technologií ve druhé polovině 20. století, dále s urychlením procesu globalizace ve světové ekonomice a v neposlední řadě také s koncem bipolárního uspořádání světa v 90. letech 20. století.

V průběhu vývoje světové ekonomiky se v ní projevovaly a i nadále projevují tyto tendence, resp. procesy: internacionalizace, interdependence, transnacionalizace, integrace, v posledních letech především regionalizace a globalizace. Všechny tyto procesy souvisejí s rostoucí mezinárodní dělbu práce a specializací, s kvalitativními a kvantitativními změnami ve vzájemných vztazích mezi jednotlivými subjekty světové ekonomiky, ale také se změnami v postavení a významu těchto subjektů.

1.1.1 Podstata globalizace: základní vymezení ekonomické globalizace

Pojem globalizace bezesporu patří mezi nejfrekventovaněji používané termíny současnosti. Pojem se stal módním zejména v 90. letech 20. století, a to v souvislosti se *sjednocováním světa naší planety* (Sirůček a Heczko, 2006). Pojem globalizace je používán v různých souvislostech a mnohdy je jeho použití neadekvátní. Pojem je používán jednak pro označení procesů probíhajících ve světě (v soudobé společnosti) a jednak pro označení specifického stavu naší společnosti.

Globalizace představuje jeden z nejdiskutovanějších procesů probíhajících ve světové ekonomice. Je to proces multidimenzionální², projevující se ve všech sférách života společnosti (které pod jeho vlivem prodělávají významné změny), přesto jeho původ a hlavní projevy lze sledovat právě ve světové ekonomice.³ Odborníci zpravidla vedou diskuse o tom, kdy tento proces začal; čím je podmí-

² Například Beck (2007) vymezuje tyto dimenze globalizace: informační globalizace, ekologická globalizace, ekonomická globalizace, globalizace pracovní kooperace (resp. produkce) a kulturní globalizace. Sirůček a Heczko (2006) v této souvislosti hovoří o různých úrovních (rozměrech) globalizace, mezi něž řadí obdobně jako Beck (2007) úroveň technickou, ekonomickou, sociální, politickou. V dalším textu bude pod pojmem ekonomická globalizace chápán proces, resp. procesy globalizace ve světové ekonomice.

³ Sýkora (2000) nepovažuje globalizaci za zcela nový jev, ale za intenzivní pokračování vývoje dříve označovaného jako internacionalizace světové ekonomiky, chápáno jím především ve smyslu mezinárodního obchodu. Zároveň však zdůrazňuje, že v rámci globalizace není mezinárodní obchod jen obchod, ale i samotný výrobní proces. Kunešová, Cihelková a kol. (2006) k tomu dodávají, že globalizace je *pokročilejší a komplexnější forma internacionalizace*. Naopak Zlý (2009) nepovažuje globalizaci za pouhé pokračování dosavadní internacionalizace světové ekonomiky, ale za nový jev, který je výslednicí *dříve více či méně spontánně se rozvíjejících internacionalizačních procesů a projevené a prosazené politické vůle* (ve smyslu vědomě a záměrně uskutečňovaných liberalizačních opatření rozhodujícího významu).

něn; jaké jsou jeho hlavní projevy, přínosy a negativa; zda dojde k jeho završení, případně co jej ukončí. Značná část polemiky je věnována také vlivu globalizace na fungování světové ekonomiky, resp. na chování jejích jednotlivých subjektů.

Je velmi obtížné vyslovit jednu, všeobecně přijatelnou definici procesu globalizace, což připouští většina autorů věnujících se problematice globalizace. A to především z důvodu – jak uvádějí Sirůček a Heczko (2006), že neexistuje jednotné vymezení obsahu, charakteru a směřování procesu globalizace. Globalizace jako multidimensionální proces je navíc zkoumána v mnoha souvislostech a různými vědními obory (ekonomie, politologie, sociologie atd.). Každá z mnoha v literatuře uváděných definic je zpravidla poplatná předmětu zkoumání, resp. vědnímu oboru, který se tímto procesem zabývá. Jeniček (2006) v této souvislosti uvádí, že globalizace představuje fenomén, na který nelze nahlížet pouze prizmatem jednoho oboru – ani ekonomie, a to přesto, že ekonomie je podle něj poměrně široce vymezená. Ani aplikace interdisciplinárního přístupu neumožňuje vyslovit jednoznačnou, pro všechny přijatelnou definici procesu globalizace.

Sirůček a Heczko (2006) v souvislosti s různými pojetími globalizace uvádějí, že někdy bývá globalizace chápána jako *vnější mocná síla, která vede k unifikaci světa ve formě amerikanizace, pozápadňování, kokakolizace či macdonaldizace*. Jindy podle nich představuje pouze *volné propojení světa v podobě dohod o zónách volného obchodu, integrace finančních trhů a rozmachu internetu*.

Při pokusu o vymezení pojmu globalizace používá Beck (2007) pojem *globalita*, který v úvodních kapitolách své monografie vymezuje takto: *Globalita znamená: žijeme už dávno ve světové společnosti, a to v tom smyslu, že představa uzavřených prostorů se stala fiktivní. Žádná země, žádná skupina se nemůže uzavřít vůči ostatním*. Dále pak: *Globalita označuje skutečnost, že od nynějška není nic, co se odehrává na zemi, jenom místně ohraničený proces, nýbrž že všechny objevy, vítězství a katastrofy se týkají celého světa⁴ a my musíme naše životy a jednání, naše organizace a instituce reorientovat a reorganizovat na základě lokálně-globálním* (Beck, 2007).

Při porovnání nejčastěji uváděných definic ekonomické dimenze globalizace lze, i přes určité drobné rozdíly v rétorice, spatřit určitou shodu – jednotlivé definice v podstatě zdůrazňují tytéž základní skutečnosti související s procesem ekonomické globalizace, a to propojenost a vzájemnou závislost jednotlivých národních států.

Základní, učebnicová a poměrně zjednodušená definice ekonomické globalizace vymezuje globalizaci jako rozvoj mezinárodních ekonomických vztahů (internacionalizace prostřednictvím mezinárodního obchodu a mezinárodního pohybu kapitálu), jež vede k prohlubující se propojenosti a vzájemné závislosti národních ekonomik (Lebiedzik a kol., 2006). Další z definic (Jeniček, 2006)

---

⁴ V této souvislosti lze použít další z frekventovaných pojmů, a to pojem *globální vesnice*.

charakterizuje globalizaci s ohledem na vývoj mezinárodních vztahů jako další stupeň mezinárodní ekonomické integrace, kdy přestává platit schéma systému postaveného na ekonomických jednotkách jednotlivých států či jejich seskupení a ze světového hospodářství se stává jediný složitě provázený celek. Jako proces stále intenzivnější integrace zemí světa v jediném ekonomickém systému tržního hospodářství chápe globalizaci Mezříčský (2011), který ve svém pojetí globalizace zdůrazňuje také spontánnost a neřízenost tohoto procesu ve světové ekonomice.

Většina autorů tak pojímá ekonomickou dimenzi globalizace jako další ze stupňů mezinárodní ekonomické integrace, který například Zlý (2009) označuje jako globální integraci. Tu definuje jako *proces postupného propojování či spojování národních ekonomik ve světové ekonomice prostřednictvím cílevědomého odstraňování překážek pro volný pohyb produktů a výrobních faktorů v celosvětovém měřítku...* (Zlý, 2009). Takto je chápána ekonomická dimenze globalizace v dalším textu, jelikož je pozornost věnována pouze této dimenzi, je použito pojmu globalizace ve smyslu ekonomické (dimenze) globalizace.⁵

Obdobně jako je složité definovat samotnou globalizaci, je také obtížné vymezit základní determinanty globalizace. Jeníček (2006) uvádí, že procesy a jevy, které na ekonomickou globalizaci měly a mají (a budou mít) podstatný vliv, lze rozdělit na dvě základní skupiny:

- Prvky celosvětového systému, které daly globalizaci důvod a smysl. Jedná se o jevy, které do značné míry charakterizují současný stav světového hospodářství a jsou pro realizaci globalizačních tendencí typické.
- Změny, které stály u zrodu a u průběhu globalizačních procesů a bez kterých by se globalizace nemohla stát praktickou a funkční normou současné světové ekonomiky.

Jeníček (2006) ale připouští, že obě skupiny se v mnoha oblastech překrývají a není vždy na první pohled zřejmé, zda daný zkoumaný prvek globalizaci přímo podmiňuje nebo zda je jejím výsledným produktem. Za typický příklad takového prvku je možno považovat informační a komunikační technologie. Jejich vznik a zejména prudký rozvoj stály u zrodu globalizace, na druhou stranu jejich rozvoj – zejména v 90. letech 20. století a v první dekádě 21. století jsou považovány za výsledek globalizace. Obdobně lze pohlížet i na řadu dalších podstatných atributů procesu globalizace, a to například na liberalizaci v oblasti mezinárodních ekonomických vztahů.

Pokud je vedena diskuse o problematice determinant globalizace, pak je nutno se zamyslet i nad tím, zda je možno považovat globalizaci za spontánní proces probíhající ve světové ekonomice, nebo je to naopak výsledek konkrétní-

⁵ Při definování globalizace lze uplatnit i jiný pohled, kdy například Sýkora (2000) považuje za páteř globalizace integraci řízení a organizace výroby a služeb na světové úrovni. Výrobní proces podle něj přestává být uzavřen v mantinelech státních hranic, stává se mezinárodním. Dochází k vytváření nadnárodních společností a hlavním znakem globalizace se tak stává transnacionalizace.

ho chování jednotlivých subjektů světové ekonomiky. Většina autorů považuje za nejvýznamnější determinanty procesu globalizace především liberalizaci v mezinárodních ekonomických vztazích (především však v mezinárodním pohybu kapitálu, nárůst jeho mobility odlišuje současný stav světové ekonomiky od předchozích vývojových etap), deregulaci a vědeckotechnický pokrok.⁶ Zatímco vědeckotechnický pokrok lze za jistých okolností považovat za proces spontánní, liberalizace a deregulace představují konkrétní kroky, které činí buď vlády jednotlivých národních států, nebo je prosazují jiné mezinárodní autority – mezinárodní organizace (především Světová banka, Mezinárodní měnový fond a Světová obchodní organizace).

Globalizaci lze tak chápat částečně jako spontánní a přirozený proces, částečně však proces stimulovaný konkrétními opatřeními vybraných subjektů světové ekonomiky (a takto je globalizace pojata i v dalším textu).

Je-li globalizace pojímána jako proces, resp. procesy probíhající ve světové ekonomice, je nutno se zamyslet také nad otázkou jeho nedovršenosti, resp. nad otázkou, zda a kdy se tento proces završí, případně co bude příčinou jeho pokračování nebo ukončení. Sirůček (2007) uvádí, že ekonomická globalizace bývá často popisována ve smyslu globální ekonomice integrace. Je na ni pak nazíráno jako na proces objektivní a kontinuální. Zvrácení či zastavení takového procesu je podle něj v podstatě nemožné, i když připouští, že politická rozhodnutí mohou vést k odklonům. Za takový odklon lze považovat například protekcionistická opatření, jimiž se mnohé státy (např. Spojené státy americké) snažily reagovat na hospodářskou a finanční krizi, která je postihla v závěru první dekády 21. století. Právě tato krize, jež postihla velmi výrazně většinu vyspělých zemí, dává tušit, že proces globalizace v následujících letech ubere na své rychlosti, nelze však předpokládat jeho ukončení.

Za nezvratnou považuje globalitu (viz výše) také Beck (2007), přičemž shledává osm důvodů pro tuto nezvratnost, a to:

- Geografická expanze a zvyšující se interakční hustota mezinárodního obchodu, globální propojení finančních trhů a růst moci nadnárodních koncernů.
- Permanentní informačně- a komunikačně-technologická revoluce.
- Univerzálně prosazované nároky na lidská práva – tedy princip demokracie (alespoň formálně).
- Obrazové toky globálního kulturního průmyslu.
- Postinternacionální, polycentrická mezinárodní politika – vedle vlád existují nadnárodní aktéři (koncerny, nevládní organizace, Organizace spojených národů), jejichž moc a počet roste.
- Otázky globální chudoby.

---

⁶ Pithart (2011) uvádí, že pokud má mít globalizace určitou ideovou podporu, tak pak ji lze identifikovat v *táboře neoliberalismu, jehož mantrou jsou deregulace, privatizace, liberalizace.*

- Globální ničení životního prostředí.
- Transkulturní konflikt doma.

Při úvahách o ukončení, resp. příčinách ukončení procesu ekonomické globalizace, se lze snad vážněji zamyslet nad zdrojovými omezeními (zejména ve smyslu energetických a potravinových zdrojů), kterým chtě nechtě současná, a zejména budoucí generace bude čelit. Je zřejmé, že nedostatek zdrojů se může stát příčinou soupeření mezi jednotlivými národními státy, může vést k různým protekcionistickým opatřením a v konečném důsledku tak může proces ekonomické globalizace zcela zastavit.

1.1.2 Spor o pojetí nástupu globalizace ve světové ekonomice

Jestliže existují mezi jednotlivými autory určité, jak vyplývá z výše uvedeného, drobné rozdíly ve vymezení procesu ekonomické globalizace, pak existují mezi nimi velké rozpory týkající se časového určení počátku procesu globalizace ve světové ekonomice, případně ve stanovení jednotlivých etap tohoto procesu. Beck (2007) v této souvislosti uvádí, že někteří autoři dávají počátek globalizace do souvislosti s počátkem kapitalistického světového systému v 16. století, jiní jej spojují s počátkem kolonialismu, jiní s nástupem nadnárodních společností (již konec 19. století, zejména však 50. a 60. léta 20. století) nebo se zrušením pevných směnných kurzů (70. léta 20. století), případně se zhroucením východního bloku (90. léta 20. století).

Breinek (2005) při svém pokusu o datování počátku a o etapizaci procesu globalizace zohledňuje delší časové hledisko. Počátky procesů vedoucích k soudobé globalizaci klade již do poloviny 19. století. Pro toto období byl charakteristický významný celosvětový nárůst integrace trhů se zbožím a výrobními faktory. Období let 1870–1914 je pak charakterizováno v literatuře jako období s rychlým růstem světové ekonomiky (Breinek jej považuje za první vlnu globalizace), který byl poháněn právě expanzí mezinárodního obchodu, zvýšenou mobilitou kapitálu a pracovní síly. Cihelková a kol. (2009) uvádí, že mezinárodní obchod rozvíjející se v závěru 19. století v souvislosti s prohlubováním mezinárodní dělby práce vedl k vytvoření světového trhu. Konec 19. století a počátek 20. století byl z hlediska stavu světové ekonomiky velmi příznivý. Někteří autoři se nebrání toto období označovat jako Belle Époque.⁷ Často také jsou integrační tendence konce 19. století a počátku 20. století přirovnávány k integračním tendencím přelomu 20. a 21. století.

Druhou vlnu procesu globalizace datuje Breinek (2005) obdobím let 1945–1980. Toto období se vyznačovalo odklonem jednotlivých států od meziválečného protekcionismu, naopak jsou ve světové ekonomice patrné snahy o podporu rozvoje mezinárodní ekonomické integrace (vznik mezinárodních organizací toto podporujících – Světová banka, Mezinárodní měnový fond). Prudký rozvoj je patrný zejména v případě mezinárodního obchodu. Rozvoj zaznamenal, i přes kontroly kapitálových toků, také mezinárodní pohyb kapitálu. Kapitálové toky

---

⁷ Označení běžně využíváno pro označení úrovně tehdejší evropské společnosti.

v tomto období měly povahu především přímých zahraničních investic. Z hlediska procesu globalizace je za rozhodující v tomto období nutno považovat především přelom let 70. a 80., kdy v důsledku krizového vývoje v 70. letech řada vyspělých zemí přistoupila k postupné liberalizaci mezinárodních kapitálových toků (prvními zeměmi, které přistoupily k odstranění kapitálové kontroly v souvislosti s pádem breton-woodského systému, byly USA a Německo).

Za poslední vlnu globalizace považuje Breinek (2005) období let 1980–2005. Lze se domnívat, že tato současná vlna globalizace (jak ji označuje Breinek) pokračuje i přes určité zpomalení i nadále. Období od 80. let 20. století lze ve světové ekonomice charakterizovat dalším rozvojem mezinárodního obchodu a mezinárodního pohybu kapitálu. Konec bipolárního rozdělení světa a ekonomická transformace bývalých centrálně plánovaných ekonomik ve střední a východní Evropě výrazně proces globalizace akcelerovaly.

Obdobné členění ve vývoji procesu globalizace uvádí i Sirůček (2007) s tím, že druhou vlnu datuje obdobím let 1954–1980. Sirůček poukazuje také na to, že pokud je globalizace pojímána primárně se svou kulturní a politickou rovinou, je možno za její počátek považovat již antiku. Pokud je vztažena čistě na ekonomiku (resp. na ekonomickou integraci), je podle něj možno její počátek vztáhnout již do 16. a 17. století, tedy do období vzniku globálního koloniálního systému. Pokud je však globalizace spojená s technologickými změnami – zejména s novými komunikačními a informačními technologiemi, je počátek globalizace podle Sirůčka možno datovat 60. léty, resp. 80. léty 20. století. Sirůček upozorňuje také na názory některých autorů (zejména sociologa Jana Kellera), a to že mnohdy je globalizace datována příliš brzy (v této souvislosti uvádí antiku a právě 19. století) nebo naopak příliš pozdě.

Přesný rok počátku globalizačních procesů vyslovuje Mezříčský (2011), kdy tento počátek spojuje s rokem 1973 (zrušení bretonwoodského měnového systému a zavedení volné směnitelnosti měn). 70. léta dávají do souvislosti s počátkem, resp. urychlením procesu globalizace i další autoři. Například Zlý (2009) v souvislosti s datováním počátku, resp. rozvinutím globalizačních trendů, zdůrazňuje především výrazné rozšiřování a prohlubování liberalizačních opatření v mezinárodních ekonomických vztazích. Z tohoto důvodu považuje za rozhodující především 70. léta 20. století, resp. přelom let 70. a 80. Jeníček (2006) také zmiňuje 70. léta, a to v souvislosti se stále větší ekonomickou integrací. Krpec a Hodulák (2011) považují za procesy podmiňující nástup globalizace expanzi nadnárodních společností a rušení kapitálových kontrol. Ty nabraly na intenzitě od 80. let 20. století. Globalizaci tak považují především za fenomén od 90. let 20. století.⁸ V posledních deseti letech je urychlení globalizace spojeno podle Krpce a Hoduláka (2011) především se zmenšováním zásahů států do fungování trhů nebo s politikou světových mocností a v jejich zájmu působících mezinárodních organizací.

---

⁸ K tomuto názoru se kloní i Pithart (2011), který sice poukazuje na to, že procesy postupující globalizace je možno sledovat již desítky let (ne-li celá staletí), jejich nebývalé zrychlení je však podle něj možno sledovat až v poslední dekádě 20. století.

1.1.3 Světová ekonomika v současné éře globalizace

Je téměř nemožné najít mezi jednotlivými autory shodu v datování počátku globalizačních procesů ve světové ekonomice. Je zřejmé, že současnou podobu ekonomické globalizace formovaly procesy a události probíhající ve světové ekonomice od vzniku její soudobé povahy (většina autorů za tento počátek považuje 19. století). Přesto proces globalizace velmi výrazně akceleroval, na čemž se shodují téměř všichni autoři, v posledních třiceti letech. Období od roku 1980 po současnost je, po vzoru Breineka (2005), označeno jako současná vlna, resp. éra globalizace. Jakými změnami prošla světová ekonomika v tomto období?

Pro světovou ekonomiku 80. let 20. století byl charakteristický, již v poválečném období zahájený, rozdílný hospodářský vývoj v rámci dvou hospodářských systémů. Na jedné straně existovala skupina tržních ekonomik, jejímž dominantním subjektem byly Spojené státy americké, na druhé straně fungovala skupina centrálně plánovaných ekonomik v čele se Sovětským svazem. Zvláštní skupinu zemí v rámci tehdejšího hospodářského systému tvořily rozvojové země, tvořené především bývalými koloniemi a závislými územími, které byly stále v různé míře závislé na svých původních metropolích a které v 80. letech vykazovaly výrazné rozdíly ve své ekonomické úrovni. Jednak tato skupina zahrnovala dynamicky se rozvíjející rozvojové země v Asii (tzv. asijské tygry) a jednak nejchudší země světa nacházející se zejména v Africe.

Světová ekonomika vstoupila do 80. let 20. století značně oslabena strukturálními krizemi 70. let,⁹ které mimo jiné ukázaly na nevhodnost využívání keynesiánské hospodářské politiky. Strukturální krize 70. let měly ve vyspělých tržních ekonomikách za následek hospodářskou recesi spojenou nejen s poklesem tempa ekonomického růstu, ale i s vysokou mírou inflace a vysokou mírou nezaměstnanosti. I přes krátkodobý příklon zemí k protekcionismu se většina zemí při řešení svých ekonomických problémů přiklonila ke zdůrazňování tržních principů, obměnám svých hospodářských politik s důrazem na snižování zásahů státu do ekonomiky, na liberalizaci, deregulaci a privatizaci, posilování vnější otevřenosti svých národních ekonomik. To vše mělo za následek poměrně rychlé vzpamatování se vyspělých ekonomik z problematických 70. let a nastartování jejich ekonomického růstu. V 80. letech, jak uvádí Stuchlíková (v publikaci Cihelková a kol., 2009), se růstová dynamika vyspělých zemí opírala především o rozvoj nových technologií, růst veřejných výdajů, investic i spotře-

---

⁹ Světová ekonomika čelila v 70. letech několika strukturálním krizím. V období let 1972 až 1974 se potýkal svět s potravinovou krizí, která se projevila především ve fyzickém nedostatku potravin a v růstu jejich cen. Příčinou této krize byla především velká neúroda v jihovýchodní Asii a v subsaharské Africe. Dále byla světová ekonomika oslabena sérií surovinových krizí, kdy nejvýrazněji se projevily ropné krize vyvolané tzv. prvním (1973) a druhým (závěr 70. let) ropným šokem. Pro 70. léta je také příznačná měnová krize, spojená především s pádem bretonwoodského měnového systému. Všechny krize znamenaly pro světovou ekonomiku především zpomalení růstu reálného HDP, mnohé státy musely řešit také nové jevy jako stagflaci, respektive slumpflaci.

by, ale také byla posílena další vlnou liberalizace mezinárodního obchodu a mezinárodního pohybu kapitálu.

Centrálně plánované ekonomiky, které až do 70. let 20. století zaznamenávaly poměrně dynamický a úspěšný vývoj, v 80. letech čelily závažným ekonomickým i neekonomickým problémům, které vyústily na začátku 90. let k jejich rozpadu. Také pro rozvojové země nebyla 80. léta příliš úspěšná. V důsledku nárůstu úvěrové kapacity bank ve vyspělých zemích (zejména v souvislosti s masivním přílivem tzv. petrodolarů) tyto země čerpaly obrovské množství úvěrů, které však nebyly schopny posléze splácet. Řada rozvojových zemí se tak dostala do dlužnických krizí (které přetrvávaly i v 90. letech), na jejichž řešení se musely podílet mimo jiné i mezinárodní organizace (Mezinárodní měnový fond, Světová banka).

Na začátku 90. let 20. století došlo k rozpadu socialistické soustavy a světová ekonomika se opět sjednotila (až na několik výjimek) v modelu tržního hospodářství, i když s určitými regionálními rozdíly. Bývalé centrálně plánované ekonomiky nastoupily cestu transformace, spojenou s vlnou liberalizace, deregulace a privatizace, které měly za následek prudký pokles výkonnosti jejich ekonomik. Tento pokles byl zapříčiněn jednak nutností restrukturalizace průmyslu, jednak rozpadem mezinárodních ekonomických vztahů dlouhodobě budovaných pouze mezi skupinou těchto ekonomik (například došlo k rozpadu Rady vzájemné hospodářské pomoci vzniklé v roce 1949). Bývalé centrálně plánované ekonomiky také v 90. letech prodělaly obrovskou vlnu dezintegrace, spojenou s tzv. krizí federace. Došlo k rozpadu Československa, Jugoslávie a Sovětského svazu.

90. léta 20. století byla ale také ve znamení nárůstu regionálních integračních tendencí. Nárůst konkurence na globalizovaných trzích posiloval snahu mnoha států zapojit se do integrační spolupráce nejen se sousedními státy. V tomto období zaznamenala oživení integračního procesu nejen Evropská společenství (Evropská unie), ale také integrační projekty v ostatních regionech světové ekonomiky. Restrukturalizace a revitalizace se dotkla například Andského společenství (vzniklého v roce 1969), Sdružení národů jihovýchodní Asie (které původně vzniklo v roce 1967 jako vojensko-politická organizace a v roce 1992 se těžiště spolupráce přesunulo do ekonomické roviny). V roce 1993 proklamovalo prohloubení spolupráce také Hospodářské společenství západoafrických států, vzniklé v polovině 70. let. Realizovány byly i nové projekty integrační spolupráce. V roce 1994 vstoupila v platnost dohoda o Severoamerické zóně volného obchodu mezi USA, Kanadou a Mexikem (NAFTA). O rok později vznikla nejperspektivnější jihoamerická integrační spolupráce Společný trh jihu (MERCOSUR) s členskými státy Brazílií, Argentinou, Uruguayí a Paraguají. Svou činnost zahájilo také například Rozvojové společenství států jižní Afriky (v roce 1992). Do přelomu 80. a 90. let jsou kladeny také počátky geograficky nejšířšího pojetého integračního projektu, a to Asijsko-tichomořské hospodářské spolupráce (APEC).

Masivní vlna liberalizace mezinárodního pohybu kapitálu posílila dynamiku globalizačních procesů ve světové ekonomice. Právě v 90. letech 20. století však podle některých studií, jejichž výsledky uvádí Jonáš (2000), stál zvýšený objem mezinárodních kapitálových toků u zrodu několika částečných finančních krizí. Ty se odehrály v některých latinskoamerických zemích, především v Mexiku (přelom let 1994 a 1995) a Brazílii (počátek roku 1999), ale především vlna finančních krizí postihla země jihovýchodní Asie, a to se závažnějšími následky. Jiné studie sice argumentují, že země postižené touto vlnou krizí vykazovaly vážné nedostatky jak v bankovním sektoru, tak v nastavení monetární politiky (především existence fixního měnového kurzu), přesto tyto události jednoznačně ukázaly na slabiny globalizované světové ekonomiky, na negativa spojená s pohybem zejména spekulativního kapitálu, na novou realitu – rychlost šíření problémů z postižených zemí do zbytku světové ekonomiky.

První dekáda 21. století potvrdila těsnou spjatost mezi vývojem ekonomiky Spojených států amerických a ostatními státy světové ekonomiky.¹⁰ V roce 2001 došlo ve Spojených státech amerických ke splasknutí bubliny na akciových trzích, následný krátkodobý pokles výkonnosti americké ekonomiky se projevil nejen v ekonomikách sousedních států, ale také ve zbytku světa. Druhý pokles americké ekonomiky, vyvolaný hypoteční krizí (přelom let 2007 a 2008), se stal příčinou hluboké celosvětové finanční a hospodářské krize, která potvrdila přímou provázanost jednotlivých národních ekonomik (jak vyspělých, tak rozvojových zemí) v globalizované světové ekonomice. Krize ve své podstatě postihla většinu ekonomik světa, avšak nerovnoměrně. Zatímco například v zemích Evropské unie se projevila výrazným propadem ekonomického růstu, v asijských ekonomikách (například v Číně a Indii) se projevila pouze zpomalením tempa ekonomického růstu (viz obrázek 1–1). Globální finanční krize také upozornila na nutnost reformy mezinárodního finančního systému.¹¹

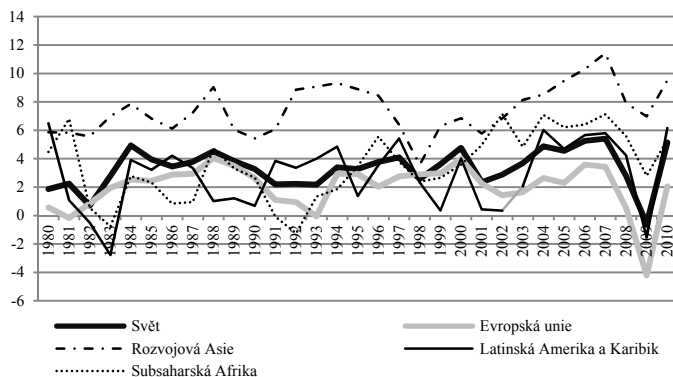
Současná lidská civilizace stojí na konci první dekády 21. století a na začátku dekády druhé před řadou výzev. Světová ekonomika čelí stále rostoucím cenám základních (zejména energetických) surovin, cena ropy se dlouhodobě pohybuje nad 100 USD za barel. Rostoucí poptávka ze strany dynamicky se rozvíjejících, zejména asijských, ekonomik tento růst cen dále podporuje. Rostou také ceny zemědělských surovin a potravin, například v roce 2008 (podle Cihelkové a kol., 2009) dosáhly rekordní úrovně a zejména rozvojové země byly postiženy potravinovou krizí. Do budoucna lze v rozvojových zemích očekávat další problémy s nedostatkem potravin, a to v souvislosti s dlouhodobou neúrodou, vyčerpáním půdních fondů a permanentním růstem populace. Svět stojí také před tzv. přírodními sociálními globálními problémy. Rostoucí průmyslová výroba jednak vyčerpává zásoby neobnovitelných surovin, jednak vyvíjí velký tlak na životní

---

¹⁰ Nově se však také ukazuje těsná propojenost mezi hospodářským vývojem v dynamicky rostoucích asijských zemích a světovým hospodářským cyklem.

¹¹ Například Mezříčský (2011) uvádí v souvislosti s globální krizí: *Návrat ke světu, který byl před splasknutím bubliny v roce 2007, tj. před vypuknutím krize, je nemožný. Reforma světových financí je nezbytností.*

Obrázek 1–1 Procentní změny HDP ve vybraných skupinách zemí v letech 1980–2010 (HDP ve stálých cenách)

Zdroj: IMF (2012)

prostředí. Budoucí ekonomický růst musí být založen na tzv. udržitelném růstu, je nutné klást stále větší důraz na alternativní zdroje energie, na kontrolu využívání přírodních zdrojů a nové technologie šetrnější k životnímu prostředí.

Také je nutno řešit problémy s rostoucí nerovnoměrností a diferenciací ve světové ekonomice. Svět dnes není již polarizován politicky, ale ekonomicky. Stranou globalizačních procesů stále stojí velká skupina zemí, tzv. nejméně rozvinutých zemí světa (celkově v roce 2011 do této skupiny spadalo 48 zemí), s velmi nízkou úrovní ekonomické výkonnosti, slabým zapojením do mezinárodních ekonomických vztahů a nízkou kvalitou života populace. Zatímco se v roce 2007 tyto země podílely na světové populaci 12 %, jejich podíl na světovém výstupu byl menší než 0,9 % a na světových exportech pouze 0,53 %. Přesto tyto země vykazovaly v roce 2010 větší růstovou dynamiku než vyspělé země. Jejich průměrný růst byl 5,7 %, což je o jeden procentní bod více než v roce 2009. To je činí atraktivními pro zahraniční investory, v roce 2009 přilákaly 2,5 % celosvětových přímých zahraničních investic (podle zprávy Konference OSN o obchodu a rozvoji, UNCTAD, z roku 2011). I přes zlepšení jejich ekonomické výkonnosti je jejich pozice ve srovnání s ostatními rozvojovými zeměmi ve světové ekonomice spíše marginální. Mezinárodní společenství stojí před výzvou, jaké kroky učinit k posílení jejich pozice ve světovém ekonomickém systému.

1.2 Subjekty světové ekonomiky v éře globalizace

Globalizace ve světové ekonomice měla, má a bude mít vliv nejen na charakter a intenzitu mezinárodních ekonomických vztahů, ale také výrazně ovlivňuje postavení, význam a roli všech subjektů světové ekonomiky. Nejčastěji jsou v této souvislosti diskutovány otázky vlivu globalizace na fungování národních států, nadnárodních společností a mezinárodních organizací. Zejména otázky spojené s poklesem vlivu národních států na uspořádání a fungování světové

ekonomiky a rostoucí vliv nadnárodních společností (které jsou dnes mnohdy mocnější než některé národní státy), představují ústřední témata výzkumu politických věd v souvislosti s postupem procesu globalizace.

Globalizace také ve vší nahotě ukázala určitou nefunkčnost mezinárodních organizací vzniklých po druhé světové válce, které paradoxně stály u zrodu soudobé podoby světové ekonomiky a které umožnily urychlení procesu globalizace. V této souvislosti jsou diskutovány zejména otázky působnosti Světové banky, Mezinárodního měnového fondu a Organizace spojených národů. Současný svět čelí novým (globálním) hrozbám, resp. krizím, vzniká otázka, zda jsou tyto organizace schopny dostát svému poslání, případně zda by mohly, zejména v případě Organizace spojených národů, sehrát nějakou roli v úvahách o nových formách tzv. globálního vládnutí.

V souvislosti s procesem globalizace, a to nejen v jeho ekonomické dimenzi, je diskutován také stále rostoucí vliv (globální) občanské společnosti. Ta se snaží reagovat jednak na nárůst moci nadnárodních společností (jejichž aktivity jsou často vnímány mnohými mezinárodními nevládními organizacemi spíše pouze z negativního úhlu pohledu), jednak se snaží reagovat na chování některých národních států, zejména v souvislosti s porušováním lidských práv. Mezinárodní nevládní organizace nastavují současné podobě globalizace zrcadlo, poukazují na nerovnoměrnost tohoto procesu, na rizika a hrozby, které přináší. V mnohém lze tak považovat za určité svědomí lidské civilizace 21. století.

1.2.1 Národní státy v procesu globalizace

Při zkoumání vlivu ekonomické globalizace na fungování národních států je věnována pozornost tématům spojeným s poklesem jejich mocenského postavení ve fungování vnitřní (národní) ekonomiky a v jejich vnějších ekonomických vztazích, ale také je pozornost zaměřena na úroveň zapojení jejich národních ekonomik do globalizované světové ekonomiky (tedy jejich podíl na mezinárodním obchodě, mezinárodním pohybu kapitálu, mezinárodní migraci pracovní síly apod.).

Národní stát lze zjednodušeně definovat jako organizované společenství lidí žijících trvale na ohraničeném území. Stát je charakterizován soustavou orgánů vykonávajících státní moc a správu, obyvatelstvem a svou právní subjektivitou. Národní státy představovaly po dlouhá staletí, v podstatě od poloviny 17. století (kdy byly tzv. vestfálským mírem z roku 1648 deklarovány jako základní a suverénní aktéři mezinárodního politického systému), rozhodující subjekty mezinárodního ekonomického systému. Měly určující moc nejen na chod své vnitřní ekonomiky, ale také ve vztazích k ostatním subjektům mezinárodních vztahů. Měly vliv na formování a fungování světové ekonomiky.

S počátkem současné éry globalizace (zhruba od roku 1980 – viz výše), a možná již od druhé poloviny 20. století (počátek razantního nástupu nadnárodních společností ve světové ekonomice) se teritoriální ohraničenost území národních států (a tudíž i moci státního aparátu) dostala do příkrého rozporu s rozvojem globálních trhů, které, jak uvádí Jiránková (2010), mají snahu odbou-

rávat všechny překážky (včetně politických) jejich efektivního fungování. Globální trhy jsou budovány především velkými nadnárodními společnostmi rozvíjejícími své podnikatelské aktivity přes hranice národních států.

Postupující liberalizace ve světové ekonomice a vzrůstající význam a síla nadnárodních společností oslabují vliv národní vlády na vlastní národní ekonomiku, narušují autonomii jí prováděné hospodářské politiky. Národní státy tak v konečném důsledku ztrácejí moc sledovat své vlastní vnitřní a vnější cíle. Tento vývoj lze považovat za nezvratný, i když, jak upozorňuje Mezřícký (2011), všeobecně se soudí, že v budoucnu bude docházet k oslabování role státu zejména u menších zemí. Přenos vlivu z rukou představitelů politické moci do rukou představitelů ekonomické moci pak Mezřícký považuje za charakteristický rys postmoderní éry. Pithart (2011) poukazuje také na to, že národní vlády nejen že ztrácejí autonomii, ale musejí se *o svoji moc chtít nechtě dělit*. Což je pro nejmocnější představitele politického světa zcela nová realita, se kterou se musí vypořádat.¹² Podle Pitharta (2011) se některé národní státy brání globalizaci také tím, že usilují o to stát se součástí nejrůznějších nadnárodních formací, a to s cílem čelit tak lépe rostoucímu vlivu nadnárodních společností. Za takový pokus považuje i Evropskou unii.

Jiráňková hovoří (v publikaci Cihelková a kol., 2009) v souvislosti se změnami v postavení národních států v důsledku globalizačních procesů o tzv. poruchách jejich fungování. Ty dělí do tří oblastí, a to poruchy v oblasti ekonomické, politické a v oblasti sociální. Poruchy ekonomické dává mimo jiné do souvislosti právě s poklesem jejich ekonomické moci a síly, zhoršením jejich ekonomického postavení v důsledku tlaku na snižování daní, s přijímáním závazků či postupováním své suverenity ve prospěch nadnárodních seskupení. Pokles jejich ekonomické síly dále dává Jiráňková do souvislosti s poklesem politické legitimacy národních států (porucha v politické oblasti). Poruchy v sociální oblasti souvisí podle ní především s problémy rasové, náboženské a kulturní povahy. Tyto poruchy, s kterými se, i když v rozdílné míře, potýkají téměř všechny země, vyvolávají nutnost diskusí o budoucnosti státu, resp. o jeho budoucí podobě, neboť již dnes je zřejmé, že státy ve svém současném postavení nejsou schopny čelit krizím postihujícím světovou ekonomiku, nejsou schopny reagovat na výzvy a problémy (označované jako globální), s kterými se potýká svět již od 70. let 20. století, a ani na počátku 21. století není zřetelný posun

---

¹² Beck (2007) také uvádí, že jednotlivé národní státy se mezi sebou liší v určitém vnímání (celospolečenském, ekonomickém, politickém) vlivu globalizace na jeho suverenitu a autonomii. Odlišný pohled dává do souvislosti s historickou zkušeností daného státu, resp. jeho národa. Například v případě Německa globalizace podle něj *otřásla v základech sebeobrazem homogenního, uzavřeného, uzavíratelného, národně státního prostoru jménem Spolková republika (rozuměj Spolková republika Německo)*. Naproti tomu Velká Británie vnímá podle něj proces globalizace spíše pozitivně, a to v souvislosti s tím, že byla světovou říší a *globalizace je hezkou vzpomínkou na ni* (Beck, 2007). Státy mající historickou zkušenost s globálním vlivem, resp. mocí, a celosvětově rozmístěnými ekonomickými aktivitami se s procesem globalizace patrně mohou podle Becka snáze vyrovnat než státy historicky budované jako uzavřené bez větších aktivit ve světě.

k jejich konečnému řešení. Jiránková také uvádí, že zejména od 80. let 20. století (a zejména na počátku 21. století) se začíná hovořit o erozi, krizi či nutné demontáži národního státu, respektive o nutnosti *redefinovat postavení států v globálním světě*.

Druhý úhel pohledu při zkoumání vlivu globalizačních procesů na národní státy se snaží, na rozdíl od výše uvedeného, postihnout, respektive zhodnotit míru (úroveň) zapojení jejich národních ekonomik do globalizované světové ekonomiky. V obecné rovině lze říci, že z globalizace těží pouze státy, které na ni byly připraveny. Mimo procesy globalizace – často však mylně spojované pouze s růstem blahobytu a životní úrovně – stále stojí velká skupina rozvojových zemí, zejména v Africe, které se nejsou schopny adaptovat na nové podmínky a adekvátně se zapojit do mezinárodní dělby práce

Zapojení států do globalizované světové ekonomiky lze posuzovat ve dvou rovinách, a to přes mezinárodní obchod a mezinárodní pohyb kapitálu. Mezinárodní obchod vykazuje dlouhodobě vysokou dynamiku růstu, která souvisí jednak se všemi atributy současné podoby ekonomické globalizace (liberalizace, vědeckotechnický pokrok, aktivity nadnárodních společností), jednak s celkovým ekonomickým a politickým vývojem ve světě. Zapojení jednotlivých národních ekonomik do mezinárodního obchodu se zbožím a službami má své historické pozadí a není náhodné, že rozhodující podíl na mezinárodním obchodu zaujímají již od vzniku světové ekonomiky v závěru 19. století vyspělé země. Důležitou skutečností, která formovala jeho současnou podobu a teritoriální strukturu, byla kolonizace dnešních rozvojových zemí zeměmi z dnešního úhlu pohledu vyspělými. Koloniální mocnosti využívaly po celá desetiletí svá závislá území pouze jako zdroj primárních surovin pro svůj rozvíjející se průmysl, zejména pak jako zdroj energetických surovin a zemědělských produktů. Tento trend bohužel pokračuje i na počátku 21. století, kdy v mezinárodním obchodu se zbožím a službami mají rozhodující podíl vyspělé tržní ekonomiky (i když váha některých rozvojových zemí, zejména jihoasijských a Číny, stále stoupá), zatímco nejméně rozvinuté země světa (nacházející se z větší části v Africe) jsou do mezinárodního obchodu zapojeny pouze okrajově.

Z tabulky 1–1 je patrné, že nejvyšší meziroční změny exportu v roce 1980 zaznamenaly země tzv. rozvojové Asie a tzv. nově industrializované asijské ekonomiky (NIZ) přičemž tyto dvě skupiny zemí (s výjimkou roku 1985) vykazují v celém sledovaném období výrazný meziroční růst exportu, nejvyšší růst byl zaznamenán v roce 2010, kdy ve srovnání s rokem 2009 se jejich export zvýšil o více jak 18 % (v případě NIZ) a o více jak 22 % (v případě rozvojové Asie). Dlouhodobě vysoká meziroční tempa růstu exportu vykazují také vyspělé ekonomiky a region Latinské Ameriky a Karibiku.

Mezi významné rysy současného světového obchodu je možno zařadit jednak rostoucí význam intraregionálního obchodu, a to v rámci Evropy a zejména Evropské unie, Asie a Severní Ameriky – v roce 2006 se podílely tyto tři megalregiony světové ekonomiky na celosvětovém obchodě asi 53 % (Cihelková a kol., 2009) a jednak nárůst významu tzv. jiho-jihního obchodu (tj. obchodu

Tabulka 1–1 Meziroční procentní změny hodnoty exportu zboží a služeb: vybrané skupiny zemí

Rok	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Svět celkem	4,70	3,12	7,33	9,69	12,02	7,62	12,58
Vyspělé ekonomiky	6,05	4,43	7,22	9,35	11,84	6,26	11,98
Státy G7	6,18	4,53	8,14	8,29	10,78	6,03	12,34
Nově industrializované asijské ekonomiky	10,59	3,87	6,35	16,58	16,72	9,39	18,09
Tzv. emerging markets ekonomiky a rozvojové ekonomiky	0,27	-1,59	7,95	11,11	12,67	11,26	13,74
Rozvojová Asie	11,90	-0,33	5,47	12,95	16,38	17,20	22,08
Latinská Amerika a Karibik	n/a	0,75	4,56	12,96	10,00	7,80	10,41
Střední východ a severní Afrika	-10,74	-8,79	13,11	3,93	6,66	6,52	3,25
Subsaharská Afrika	n/a	n/a	n/a	11,31	6,52	6,55	5,47

Zdroj: IMF (2012)

mezi rozvojovými zeměmi navzájem). Jiho-jihní obchod se na celkovém obchodu rozvojových zemí podílel v roce 2005 zhruba 45 % (Cihelková a kol., 2009). V souvislosti s nárůstem významu vzájemného mezinárodního obchodu mezi rozvojovými zeměmi se začal používat termín nová geografie světového obchodu. Vzrůst těchto vzájemných obchodních vztahů je patrný zejména u Afriky, kde vzájemný obchod mezi Afrikou a zeměmi stojícími mimo OECD rostl v posledních deseti letech velmi výrazně, a to především zásluhou Číny, Indie a Brazílie. Podíl ne-OECD zemí na celkovém mezinárodním africkém obchodě se zbožím vzrostl z 26 % v roce 2000 na 39 % v roce 2009. Na těchto 39 % se největší měrou podílel vzájemný obchod mezi Čínou a Afrikou, a to 13 %, 5 % připadalo na Indii a 2,5 % na Brazílii (blíže viz OECD Factbook 2011–2012, část Africa's trade partners).

Mezinárodní toky kapitálu a jejich rostoucí dynamika jsou také považovány za jeden z charakteristických rysů (a podle některých autorů i rys určující) současné éry globalizace. Většina vyspělých zemí po druhé světové válce v rámci bretton-woodského měnového systému vykonávala přísný dohled nad kapitálovými toky. K uvolnění došlo až po rozpadu tohoto měnového systému v roce 1973. Další rozvoj mezinárodní mobility kapitálu souvisel s rozpadem bipolárního uspořádání světa v 90. letech 20. století, kdy došlo k transformaci centrálně plánovaných ekonomik na ekonomiky tržní a k vzrůstu zájmu investorů o tyto země. V tomto období je patrná také snaha mnohých rozvojových zemí o transformaci svých ekonomik s cílem přilákat zahraniční investory.

V rámci mezinárodního pohybu kapitálu jsou sledovány zejména objemy přímých zahraničních investic (PZI), jejichž příliv a odliv souvisí velmi výrazně s aktivitami nadnárodních společností. Dlouhodobě jsou hlavními poskytovateli i příjemci přímých zahraničních investic vyspělé země, a to i přesto, že všeobecně panuje představa o tom, že investoři přesouvají svou výrobu zejména do méně

Tabulka 1–2 Podíl vybraných skupin zemí na celosvětových přímých zahraničních investicích (v % a mld. USD)

Region/skupina zemí	Příliv/dovoz <i>PZI</i> v roce			Odliv/vývoz <i>PZI</i> v roce		
	1980	1990	2000	1980	1990	2000
Vyspělé země	86,09	82,16	81,21	94,14	94,80	88,98
Rozvojové země <i>z toho</i>	13,87	17,80	18,14	5,86	5,19	10,76
<i>Afrika</i>	0,72	1,39	0,69	2,02	0,29	0,12
<i>Latinská Amerika</i>	11,73	4,84	6,93	1,67	0,13	4,00
<i>Asie a Oceánie</i>	1,41	11,58	10,53	2,16	4,77	6,64
CPE/TE	0,04	0,04	0,64	–	0,02	0,26
Svět (<i>objem PZI v mld. USD v běžných cenách</i>)	55,3	201,6	1 411,4	53,8	229,6	1 239,2

Zdroj: Cihelková a kol. (2009)

vyspělých zemí. Ukazuje se, že investoři usilují spíše než o levnou pracovní sílu a levné vstupy do výrobního procesu o získání přístupu na trh dobře fungující výkonnější ekonomiky s kvalitní infrastrukturou. Do konce 90. let 20. století plynulo 65–86 % přímých zahraničních investic do vyspělých zemí, a to zejména do zemí ES/EU a do Spojených států amerických (Cihelková a kol., 2009). Podíl rozvojových zemí na přímých zahraničních investicích dlouhodobě kolísá a mezi jednotlivými rozvojovými regiony jsou patrné značné rozdíly. Příliv zahraničních investic je výrazně vyšší do zemí jihovýchodní Asie, dále do zemí Latinské Ameriky. Zatím stranou výraznějšího zájmu investorů stojí Afrika, a to přesto, že zejména Čína se v Africe začíná velmi výrazně angažovat.¹³ Většina přímých zahraničních investic pochází z nejvyspělejších zemí světa, nově roste také význam asijských a latinskoamerických investorů, jak je zřejmé z tabulky 1–2.

Je zřejmé, že příliv přímých zahraničních investic do rozvojových zemí mezi léty 1990 a 2000 vzrostl. Tento trend pokračoval i na počátku 21. století. Například v roce 2006 rozvojové země přijaly 29 % všech přímých zahraničních investic, většina jich však byla soustředěna do asijských zemí (20 %). Do Afriky jich plynulo ve stejném roce pouze 2,7 %. Za významný trend první dekády 21. století lze považovat nárůst podílu rozvojových zemí na vývozu přímých zahraničních investic. Největšími vývozci jsou opět především asijské země s podílem 9,5 % na celkovém vývozu *PZI*, následované latinskoamerickými zeměmi (podíl 4,0 %). Za těmito regiony tradičně zaostává Afrika s podílem pouze 0,7 % (blíže viz Cihelková a kol., 2009). Komplexní hodnocení vlivu globalizace na národní státy ve všech jejích dimenzích nabízí index globalizace (viz příloha 1).

¹³ Například Mezřický (2011) uvádí, že čínští investoři se chovají v Africe jako noví kolonizátoři. Kromě zdrojů primárních surovin skupují ve velkém také ornou půdu za účelem jejího využití pro pěstování potravin.

1.2.2 Nadnárodní společnosti jako hlavní subjekty globalizované světové ekonomiky

Nadnárodní společnosti (transnacionální korporace), respektive růst jejich počtu, velikosti a vlivu patří k hlavním charakteristickým rysům současné éry globalizace, neboť jsou rozhodujícími nositeli přímých zahraničních investic. Bylo by však mylné domnívat se, že jejich vznik lze spojit se současnou érou globalizace. Společnosti, které svou výrobu umísťují do více než jedné země,¹⁴ vznikaly už v závěru 19. století. Jejich činnost byla v té době především spojena s existencí kolonií a jejich využíváním metropolemi jako zdroje levných surovin pro rozvíjející se průmysl, a to především v Evropě. První nadnárodní společnosti proto pocházely především z Velké Británie a zaměřovaly se na těžbu surovin v různých částech tehdejšího britského impéria – v roce 1914 představovaly investice britských nadnárodních společností polovinu celosvětových přímých zahraničních investic (jak uvádějí Krpec a Hodulák, 2011).

V období po druhé světové válce začal vzrůstat počet a vliv nadnárodních společností pocházejících ze Spojených států amerických, a to mimo jiné v souvislosti s tím, že státy západní Evropy a Japonsko (které dnes patří k dalším významným zdrojovým zemím pro přímé zahraniční investice) se jednak vzpamatovávaly z devastace způsobené válečným konfliktem a jednak přistoupily k restrikcím týkajícím se odlivu kapitálu z jejich území. Uvolnění kapitálových restrikcí v pozdějším období, zejména od 70. let, přispělo k rozvoji v činnosti i evropských a japonských nadnárodních společností.

Dnes jsou nadnárodní společnosti rozhodujícími subjekty globalizované světové ekonomiky. Je možné je charakterizovat jako rozsáhlé mezinárodní hospodářské komplexy se složitou vnitřní strukturou, ve které se navzájem prolínají horizontální, vertikální a konglomerátní formy spojení (Breinek, 2005). Jejich podstatným rysem je, že umísťují do jiných zemí nejen své prodejní aktivity, ale hlavně také jednotlivé části samotného výrobního procesu (což jim mimo jiné umožnil technologický pokrok). Vždy využívají lokální zdroje k výrobě té části, k jejíž výrobě jsou v dané zemi nejlepší podmínky. Z hlediska globální ekonomické integrace je možno je považovat za hlavní nositele tzv. mikroekonomické integrace.

Z hlediska základního vymezení nadnárodních společností není důležitým hlediskem jejich ekonomická síla (většina nadnárodních společností je spíše středního či menšího charakteru), ale to, zda daná společnost vlastní nebo ovládá činnost produkující přidanou hodnotu ve více než ve dvou zemích, resp. vlastní v jiné zemi více než 10 % podílu na základním jmění (definice UNCTAD), blíže

---

¹⁴ Podstatným rysem nadnárodní společnosti je právě umístění části samotného výrobního procesu do jiné než domovské (mateřské) země, resp. do jiných zemí. Přičemž v těchto zemích mohou být umístěny různé části výrobního procesu – jen zřídka vyrábí nadnárodní společnost celý finální produkt v jedné zemi. Vždy využívá lokální zdroje k výrobě té části, k jejíž výrobě jsou v dané zemi nejlepší podmínky. Těmito nejlepšími podmínkami však nemusejí být jen nejnižší ceny vstupů, ale například i atraktivita investičních pobídek nabízených národními státy.

Cihelková a kol. (2009). Hodnocena proto musí být důležitost zahraničních aktivit dané nadnárodní společnosti v rámci celého firemního působení. K tomuto je možno využít různé ukazatele. Například UNCTAD využívá při svém hodnocení zahraničních aktivit nadnárodních společností index transnationality (*transnationality index*, TNI), který je počítán jako průměr ze tří dílčích ukazatelů, a to: 1. podíl zahraničních aktiv na celkových aktivech společnosti, 2. podíl zahraničního prodeje na celkových prodejích, 3. podíl zahraničních zaměstnanců na celkovém počtu zaměstnanců.

V současné době pochází většina z největších nadnárodních společností z USA, zemí Evropské unie a Japonska, podle Krpce a Hoduláka (2011) pochází 90 ze 100 největších nadnárodních společností právě z těchto zemí. V posledních letech lze však zaznamenat trend v nárůstu vlivu méně rozvinutých či rozvíjejících se zemí na vývozu přímých zahraničních investic. Do centra pozornosti se dostává především Čína, dále pak Brazílie, Argentina, Mexiko apod. Například čínská společnost Sinopec Group, největší čínská rafinérská a chemická společnost (státem vlastněná), zaujímá v současnosti v žebříčku 500 největších společností světa magazínu Fortune páté místo (viz přílohu 2). Její příjmy za rok 2011 činily 375 214 mil. USD (přičemž ve srovnání s rokem 2010 vzrostly o 37,2 %), její zisk dosáhl za rok 2011 9 453 mil. USD (nárůst oproti roku 2010 o 23,9 %). Ve stejném žebříčku lze v první desítce najít i další čínské společnosti – China National Petroleum (6. místo) a State Grid (7. místo). Na 23. místě se objevila za rok 2011 brazilská státem kontrolovaná ropná společnost Petrobras, která ještě v roce 2010 zaujímala 34. příčku.

Rostoucí význam a velikost nadnárodních společností pocházejících z rozvojových zemí lze demonstrovat i na grafu, který publikovala Konference UN o obchodu a rozvoji (UNCTAD) ve své zprávě *The Universe of the Largest Transnational Corporations* z roku 2007. Obrázek 1–2 zachycuje průměrné hodnoty indexu TNI pro 100 největších světových nadnárodních společností a 50 největších nadnárodních společností pocházejících z rozvojových zemí¹⁵ v průběhu let 1993–2003.

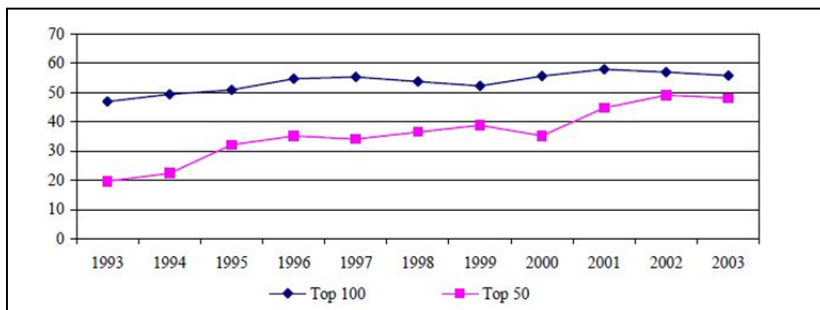
Mezi 50 největšími společnostmi pocházejícími z rozvojových zemí dominovaly ve sledovaném období svým počtem především společnosti asijské, nejvyšších průměrných hodnot indexu TNI však dosahovaly společnosti se sídlem v Jižní Africe (blíže viz tabulka 1–3).

I přes nárůst počtu a velikosti nadnárodních společností pocházejících z nově se rozvíjejících ekonomik, resp. z ekonomik *emerging markets*, stále platí, že největšími producenty přímých zahraničních investic jsou především nadnárodní společnosti mající sídla ve vyspělých zemích. Vyspělé země produkují až 90 % přímých zahraničních investic a samy přijímají 70 % celosvětových přímých zahraničních investic. Krpec a Hodulák (2011) poukazují v souvislosti s určitým nezájmem nadnárodních společností o rozvojové země na nutnost zkoumat tento

---

¹⁵ Průměrná hodnota za danou skupinu společností byla vypočítána prostým průměrem hodnot zjištěných pro jednotlivé společnosti.

Obrázek 1–2 Vývoj hodnoty TNI pro 100 největších nadnárodních společností světa a 50 největších společností z rozvojových zemí v letech 1993–2003

Zdroj: UNCTAD (2007)

Tabulka 1–3 Padesát největších společností rozvojových zemí podle regionů v roce 1993 a 2003

Region	Průměrný TNI		Počet společností		Počet zemí	
	1993	2003	1993	2003	1993	2003
Afrika (Jižní Afrika)	0,0	52,1	0	4	0	1
Asie	20,8	48,6	33	39	7	7
Latinská Amerika	19,7	43,7	17	7	3	2

Zdroj: UNCTAD (2007)

jev v hlubších souvislostech. Většina dnešních rozvojových zemí má bohužel koloniální minulost a aktivity nadnárodních společností zde, zejména po získání nezávislosti v 50. a 60. letech 20. století, nebyly vítány. Po dekolonizaci řada rozvojových zemí byla, jak uvádějí Krpec a Hodulák (2011) *velmi citlivá nechat kontrolu celých sektorů ekonomiky nadnárodním společností*. Přesto nelze říci, že by se tyto země přílivu investic bránily. Spíše se objevovaly pokusy o regulaci činnosti nadnárodních společností. Například bylo požadováno, aby lokální filiálky nadnárodních společností vlastnily domácí akcionáři, limitovány měly být i repatriace zisků a ceny, za které filiálky pořizovaly technologie od mateřských firem. Oblíbeným nástrojem byla také povinnost nadnárodních společností nakoupit určité množství vstupů od domácích výrobců apod.

Jak již bylo uvedeno v předchozí podkapitole, při rozhodování o lokaci nadnárodních společností spíše rozhoduje efektivita fungování trhu, na kterém hodlá společnost svou činnost rozvíjet, než dostupnost levných vstupů. Častým hlediskem jsou ale také pobídky (zpravidla označované jako tzv. investiční), které jednotlivé národní státy ve snaze přilákat přímé zahraniční investice nabízejí. Daňové úlevy, infrastruktura vybudovaná ze státních zdrojů, dotace na vytvoření pracovních míst a podobné jiné pobídky se mohou stát pro nadnárodní společnost při jejím úsilí o celosvětovou maximalizaci zisku tím hlavním hlediskem při rozhodování o umístění svých aktivit do cílových zemí. Národní státy lze v tomto kontextu označit za subjekty v závislém postavení na nadnárodních

společnostech a subjekty vstupující mezi sebou do konkurenčního postavení – kdo víc nabídne, ten více získá. Úloha národních států, které ztrácejí schopnost využívat jejich zdrojů k plnění svých cílů a zájmů svého obyvatelstva, se tak redukuje pouze na vytváření co nejlepších podmínek pro zainteresované nadnárodní společnosti. V této souvislosti je nutno ukázat na snahu některých zemí o vytvoření jakéhosi jednotného rámce pro poskytování investičních pobídek, který by zastavil tento konkurenční boj mezi jednotlivými národními státy.

Investiční pobídky nebývají hlediskem dlouhodobým, zpravidla nadnárodní společnosti využijí maximum, které jim stát nabízí a dá, po ukončení pobídek daný stát opět opouští. Jejich cílem není ani vysoká zaměstnanost v daném státě, ani rozvoj jeho národního hospodářství atd., ale maximalizace jejich celosvětového zisku a hodnoty aktiv společnosti. V tomto kontextu je nutno také uvést, že nadnárodní společnosti využívají při lokaci svých výrobních aktivit investičních pobídek v různých zemích, ale daně platí v zemi jiné (tam kde mají své sídlo) – neboli, jak uvádí Beck (2007), *nadnárodní podniky si nárokují služby státu, ale odmítají mu platit daně. Nadnárodní podniky mohou ve vypěstovaném a kontrolovaném houští globální produkce automaticky rozlišovat mezi místem produkce, místem investic, místem zdanění a místem bydliště a stavět je proti sobě* (Beck, 2007).

Svou činností má nadnárodní společnost vliv jak na zemi, ze které pochází, tak na zemi, do které alokuje svůj kapitál za účelem provozování vlastní podnikatelské činnosti. Zemi, kde provádí investici, nejen přináší kapitál, ale také přináší své know-how, vytváří pracovní příležitosti apod. V současné době jsou v pozitivním slova smyslu nadnárodní společnosti vnímány jako rozhodující nositelé vědeckotechnického pokroku a inovací, neboť jsou to jediné subjekty světové ekonomiky, které v tomto kontextu disponují dostatečnými kapitálovými zdroji. Breinek (2005) poukazuje i na další pozitivní aspekty spojené s působením nadnárodních společností v rámci dané národní ekonomiky, a to například zabezpečení rychlejšího rozvoje některých odvětví, růst aktivity domácích výrobců z důvodu konkurence.

Z jiného úhlu pohledu je však možno výše uvedená pozitiva považovat také za negativa, respektive na stejné skutečnosti poukazují i kritikové činnosti nadnárodních společností. Například nadnárodní společnosti jsou často kritizovány za to, že sice mají větší potenciál pro vývoj inovací, nového know-how a technologií, ale současně je nesdílí s domácími výrobci (kteří mimo jiné i z tohoto důvodu nemohou nadnárodním společnostem konkurovat). Další kritika se týká také tvorby nových pracovních míst přicházející nadnárodní společnosti. Na jedné straně sice nová pracovní místa vytváří, na druhé straně ubírá pracovní místa domácím výrobcům (které postupně vytěšňuje pro jejich nekonkurenceschopnost z trhu). Nadnárodní společnost představuje konkurenci pro menší místní výrobce, a tudíž spíše dochází k redistribuci zaměstnanců mezi nadnárodními společnostmi a původními domácími výrobci, v konečném důsledku

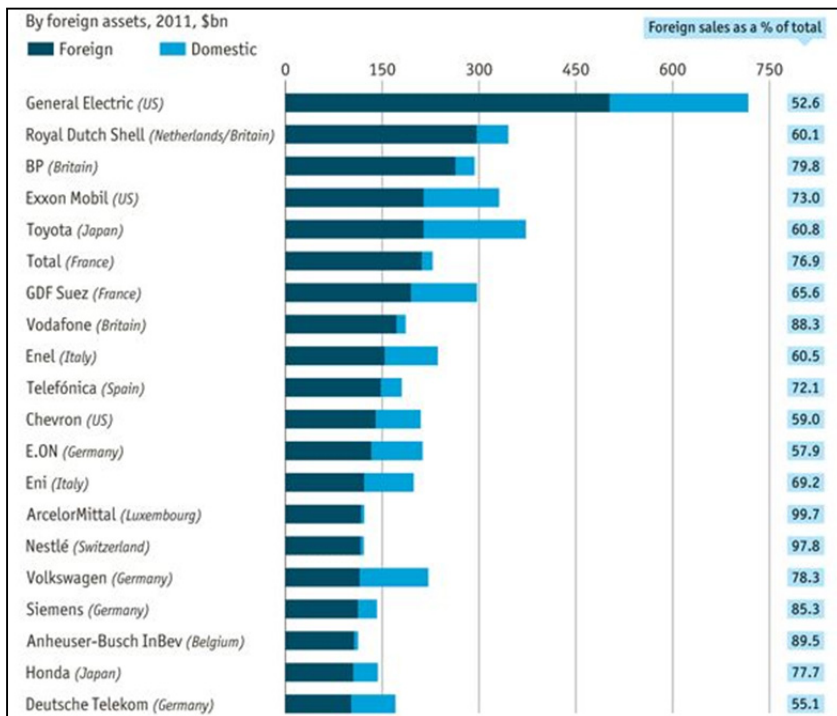
mohou vést aktivity také k nárůstu nezaměstnanosti v zemi, kam přicházejí.¹⁶ Také bývají nadnárodní společnosti kritizovány za to, že ne vždy využívají subdodávek domácích výrobců, a tudíž se plně nezačleňují do existující struktury národního hospodářství. Na další negativa spojená s činností nadnárodních společností upozorňuje opět Breinek (2005). Nadnárodní společnosti podle něj mohou například přispívat k prohlubování finančních krizí (jsou rozhodujícími subjekty ovlivňujícími kapitálové toky), mohou vyostřovat problémy s nerovnováhou platebních bilancí, mohou tzv. tunelovat daňové příjmy v důsledku možnosti přesouvat zisk před zdaněním z jedné země do druhé (mimo jiné díky vnitrokorporátnímu obchodu za transferové ceny). Přehled největších společností světa je uveden v příloze 2.

Pokud by byl sestaven žebříček nejvýznamnějších nadnárodních společností světa podle velikosti zahraničních aktiv jednotlivých společností (tento žebříček je zveřejňován magazínem *The Economist*), mezi prvními dvaceti největšími společnostmi v roce 2011 by nefigurovala žádná pocházející z rozvojových, případně nově se rozvíjejících zemí. V první dvacítkě se nacházejí 3 společnosti ze Spojených států, dále 14 společností ze zemí Evropské unie, 1 ze Švýcarska a 2 společnosti japonské (blíže viz obrázky 1–3).

V souvislosti s rostoucím vlivem nadnárodních společností na postavení národních států a fungování světové ekonomiky se stále častěji hovoří o nutnosti regulace jejich činnosti. Zhruba v 70. letech 20. století se objevovaly diskuse o samoregulaci nadnárodních společností. V 70. a 80. letech se také objevily návrhy (zejména ze strany mezinárodních organizací – například Mezinárodní organizace práce) etických kodexů upravujících (či regulujících) chování nadnárodních společností. Určitý posun byl však zaznamenán až v 90. letech, kdy samotné nadnárodní společnosti začaly vnímat zvýšený zájem veřejnosti a řady mezinárodních organizací (zejména nevládních) o negativa spojená s jejich činností. Dnes nadnárodní společnosti hovoří o zavádění vlastních kodexů odpovědnosti a o své společenské odpovědnosti. Společenská odpovědnost firem v současné době patří k nejvíce frekventovaným pojmům, obdobně jako globalizace či udržitelný rozvoj, a opět je používána i v ne zcela správných souvislostech. Faktem však zůstává, že některé aktivity nadnárodních společností, v rámci jejich společenské odpovědnosti, se odehrávají pouze v rétorice jejich představitelů, nikoliv ve skutečných činech, a to zejména v souvislosti s působením nadnárodních společností v rozvojových zemích (například někteří autoři hovoří o stále existujícím ekologickém neokolonialismu).

---

¹⁶ Na zajímavou spojitost mezi nárůstem nezaměstnanosti a aktivitami nadnárodních společností poukazuje například Beck (2007), a to v souvislosti s konfliktem mezi virtuálními a reálnými plátcí daní. Zatímco nadnárodní společnosti podle něj unikají národnímu zdanění (a jsou podle Becka těmi virtuálními plátcí), musejí se malé a střední podniky, které produkují většinu pracovních míst, podrobit daňové byrokracii daného národního státu. To snižuje jejich konkurenční schopnost ve vztahu k nadnárodním společnostem. V konečném důsledku to vede ke snižování počtu pracovních míst a k nárůstu nezaměstnanosti v zemi, kam nadnárodní společnost přichází.

Obrázek 1–3 Dvacet největších nadnárodních společností světa podle velikosti zahraničních aktiv

Zdroj: The Economist (2012)

1.2.3 Mezinárodní organizace v současné éře globalizace

Mezinárodní organizace patří vedle národních států, nadnárodních společností a integračních organizací k nejvýznamnějším subjektům světového řádu, a tedy i světové ekonomiky. Obdobně jako národní státy stály mezinárodní organizace u zrodu světové ekonomiky v soudobé podobě, protože jejich základy se zformovaly již v 19. století.¹⁷ Jejich největší rozvoj lze však zaznamenat až po skončení druhé světové války a dále pak v průběhu druhé poloviny 20. století.

V literatuře se lze setkat s řadou definicí mezinárodních organizací, které je vymezují buďto velmi úzce (a v podstatě hovoří pouze o vládních mezinárodních organizacích), nebo naopak velmi široce (a zařazují pod tento pojem i nadnárodní společnosti). Většina autorů se však přiklání k definicím, které vycházejí z tzv.

¹⁷ Vznik prvních organizací je vztahován již ke vzniku institutů upravujících vztahy mezi jednotlivými národními státy. Je však velmi obtížné datovat toto období, respektive je možno se setkat s různými pojetími. Nejčastěji je za počátek této etapy ve vývoji mezinárodních organizací považován rok 1648, kdy došlo k podpisu tzv. vestfálského míru (jenž ustanovil národní státy za hlavní subjekty mezinárodního systému). Období od 19. století pak bývá proto někdy označováno jako druhá etapa ve vývoji mezinárodních organizací.

základních znaků, resp. charakteristik, mezinárodních organizací. Mezi ně jsou řazeny zejména:

- Existence mezinárodní smlouvy (zakládací listiny), na jejímž základě je organizace zřízena a která vymezuje statut organizace a její mezinárodněprávní subjektivitu; definuje cíle organizace, zásady její činnosti, podmínky členství, práva a povinnosti členů, vnitřní organizační strukturu, kompetence a pravomoci jejích orgánů apod.
- Existence funkčních orgánů příslušné mezinárodní organizace, zahrnujících nejvyšší orgán se zastoupením všech členů organizace (orgán konzultativního a konferenčního typu), dále řídicí orgán s omezeným počtem členů (nejčastěji volených) – rada nebo výbor, stálý sekretariát organizace, kontrolní orgány apod.
- Existence členské základy, přičemž zdůrazňován je určitý minimální počet členů (zpravidla 3) a nutnost dobrovolného členství. Členy mohou být jak suverénní státy, tak nestátní aktéři.
- Stálost činnosti a uspořádání organizace, umožňující výkon funkcí organizace a naplňování jejich cílů deklarovaných v zakládací listině.

Mezinárodní organizace plní v soudobé světové ekonomice několik rolí. Například podle Cihelkové a kol. (2009) mohou mezinárodní organizace plnit tři role, a to:

- Roli nástroje politiky, resp. moci – tuto roli plní mezinárodní vládní organizace, např. Mezinárodní měnový fond, Světová banka.
- Roli vyjednávacího fóra – mezinárodní organizace fungují jako platforma sloužící k formulaci témat společného zájmu, diskusi, vyjednávání a přijímání rozhodnutí nebo plánování společných akcí. Tuto roli mohou plnit jak vládní, tak nevládní mezinárodní organizace. Typickým nositelem této role je Organizace spojených národů.
- Roli samostatných aktérů v mezinárodním systému – tyto organizace již mají větší či menší nezávislost na členech, postupně vytvářejí vlastní strukturu, normy, finanční zdroje. To se týká především nevládních mezinárodních organizací, které ve své činnosti nejsou vázány na záměry a zdroje členů.

Kromě toho, že v rámci světového systému hrají jednotlivé mezinárodní organizace v různé míře tyto tři role, samy mohou tento světový systém ovlivňovat, resp. jej formovat, a to prostřednictvím funkcí, které vykonávají. Podle Cihelkové (Cihelková a kol., 2009) plní dnešní vládní i nevládní mezinárodní organizace tyto funkce: funkci agregační a artikulační (formulace a prezentace témat společného zájmu), funkci preventivní diplomacie, funkci shromažďování a distribuce informací, funkci tvorby norem jako závazných rámců chování v rámci světového systému atd.

V souvislosti s procesem globalizace a fungováním světové ekonomiky jsou diskutovány především otázky současného postavení (role) a funkcí nejvýznam-

nějších a největších (co se týče velikosti členské základny) mezinárodních vládních organizací, a sice Organizace spojených národů (OSN), Mezinárodního měnového fondu (International Monetary Fund, IMF) a tzv. Skupiny Světové banky (World Bank Group, WB), jejíž nejdůležitější součástí je Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (International Bank for Reconstruction and Development, IBRD). Všechny tyto tři mezinárodní organizace vznikly v roce 1945 a svou činností se snažily reagovat na tehdejší stav světa, resp. světové ekonomiky. Je tedy nasnadě otázka, jakou roli plní dnes, ve zcela jiné době, kdy se lidstvo i světová ekonomika potýkají s jinými výzvami a problémy.

Organizace spojených národů představuje z hlediska velikosti členské základny největší mezinárodní vládní organizaci. V současné době má 193 členů, přičemž posledním členským státem se stal 14. července 2011 Jižní Súdán. Organizace funguje na základě Charty OSN, která byla podepsána 26. června 1945, s 51 zakládajícími členy vznikla oficiálně 24. října téhož roku. Poslání a cíle této mezinárodní organizace jsou vymezeny již v první kapitole (v prvním článku této kapitoly) Charty, a to takto (zkráceno – blíže viz Charta OSN): 1. udržovat mezinárodní mír a bezpečnost a za tím účelem konat účinná kolektivní opatření; 2. rozvíjet mezi národy přátelské vztahy; 3. uskutečňovat mezinárodní součinnost řešením mezinárodních problémů rázu hospodářského, sociálního, kulturního nebo humanitního a podporováním a posilováním úcty k lidským právům a základním svobodám pro všechny; 4. být střediskem, které by uvádělo v soulad úsilí národů o dosažení těchto společných cílů.

K naplňování svých cílů má již od svého vzniku Organizace spojených národů vytvořenou svou vnitřní organizační strukturu. Nejvyšším orgánem se zastoupením všech členských států je Valné shromáždění, které dnes funguje nejen jako platforma pro diskusi různých témat společného zájmu, jako fórum reprezentující názory mezinárodního společenství jako celku (jakýsi hlas mezinárodního společenství), ale také jako místo pro mnohdy ostrou konfrontaci různých zájmových skupin tvořených koalicemi jednotlivých členských států či přímo představiteli jednotlivých členských států. Rozhodnutí Valného shromáždění však nejsou pro jednotlivé členy závazná. Jediným orgánem OSN, který má právo přijímat závazná rozhodnutí, je Rada bezpečnosti, která si může splnění jí přijatých rezolucí vynucovat silou. Rada bezpečnosti je již orgánem 15členským, přičemž 5 členů je stálých, ostatní jsou voleni na dva roky a ve svém funkčním období reprezentují určitou geografickou skupinu zemí. Rada bezpečnosti je v současné době nejkritizovanějším orgánem OSN, a to jak z důvodu nevyhovujícího složení stálých členů Rady¹⁸ (které již nezohledňuje rozložení sil ve světě, zejména je nedostatečné zastoupení rozvojových zemí), tak z důvodu určité nefunkčnosti při řešení jí svěřených otázek. Za nefunkčnost je kritizována také Ekonomická a sociální rada OSN, diskutuje se i o novém poslání Poručenské rady. Součástí základních orgánů je dále Mezinárodní soudní dvůr a Sekretariát OSN v čele s generálním tajemníkem. V současné době tuto funkci zastává

---

¹⁸ Stálými členy Rady bezpečnosti jsou USA, Rusko, Čína, Velká Británie a Francie.

Jihokorejec Pan Ki-mun. Součástí organizační struktury OSN jsou také různé programy a fondy nebo specializované agentury.

V současné době je Organizace spojených národů podrobována ostré kritice, a to jednak z důvodu nedostatečných pravomocí a složení orgánů nerespektujícího rozložení sil ve světovém systému, jednak z důvodu přebujelé administrativy a velmi výrazného překrývání v činnosti jednotlivých fondů, programů a agentur. OSN vznikla jako reakce na události 2. světové války. Jejich hlavní snahou bylo zabránit vzniku obdobného konfliktu v budoucnosti. Dnes však svět čelí, v souvislosti s ozbrojenými konflikty, jinému fenoménu než konfliktům mezi suverénními státy, a to nárůstu konfliktů na území jednoho státu, útokům na domácí civilní obyvatelstvo či terorismu. Bohužel v těchto oblastech je mandát OSN nedostatečný. Nezastupitelnou roli však dnes hraje OSN při řešení nevojenských hrozeb ovlivňujících budoucnost a bezpečnost světa, a to problémů spojených s chudobou, zaostalostí rozvojových zemí a rostoucí polarizací světa, ekologických problémů (klimatické změny, snižování biodiverzity, ohrožení půdních fondů, nedostatek vody) či problému populačního. V souvislosti s diskusí o budoucí podobě globální governance se vedou také diskuse o tom, jakou roli v ní může či bude OSN hrát. Je zřejmé, že pro její výraznější zapojení do globálního vládnutí by bylo nutné provést její radikální reformu. Přesto nelze OSN odepřít statut jedné z nejvýznamnějších mezinárodních organizací. O tom svědčí mimo jiné i to, že nově vzniklé státy téměř vždy usilují o členství v OSN a stávající, i přes existující rozepře, nemají zájem z organizace vystoupit.

Jestliže je postavení OSN v éře globalizace diskutováno zejména v souvislosti s otázkami globálního vládnutí, pak role dalších dvou významných vládních mezinárodních organizací, a sice Světové banky, resp. tzv. Skupiny Světové banky (souhrnné označení pro pět mezinárodních organizací, jejichž jádro tvoří IBRD), a Mezinárodního měnového fondu je dávana do přímé souvislosti s procesem ekonomické globalizace. Přesto, obdobně jako u OSN, je jejich historie spojená s koncem 2. světové války a se snahou tehdejších západních spojenců řešit poválečné problémy světa, podpořit mezinárodní obchod, umožnit směnitelnost měn a tím podpořit restrukturalizaci válkou zdevastovaných národních ekonomik. Dohody o vzniku IMF a IBRD byly podepsány v roce 1944 a vstoupily v platnost v roce 1945. IMF byly svěřeny úkoly týkající se směnitelnosti měn, IBRD měla poskytovat půjčky na obnovu národních ekonomik.

Země, jež přistoupily k IMF v letech 1945 až 1971, se dohodly, že hodnota jejich směnných kurzů bude fixně stanovena k americkému dolaru (v případě USA byla hodnota dolaru vyjádřena ve zlatě). Hlavními úkoly IMF v tomto období tedy byly řízení a dohled nad takto nově vytvořeným systémem pevných devizových kurzů. Tento systém se stal důležitým základem pro rozvoj mezinárodního obchodu, který umožnil poválečný ekonomický růst a prosperitu. Dále se IMF zaměřoval na poskytování krátkodobých půjček zemím s dočasnými finančními problémy. Přestože byla činnost IMF přímo napojena na bretonwoodský měnový systém, jeho pád a nastolení systému plovoucích kurzů v 70. letech 20. století neznamenaly konec činnosti IMF. Jeho činnost byla zachována,

i když někteří kritikové (často bez hlubších znalostí jeho současných funkcí) poukazují dlouhodobě na jeho neužitečnost. V současnosti tvoří jeho členskou základnu 188 zemí z celého světa a IMF sehrává klíčovou roli v těchto oblastech:

- monitoring ekonomického a finančního vývoje a politik v členských zemích na globální úrovni,
- poskytování poradenství členským zemím v oblasti měnové politiky,
- finanční asistence, tj. poskytování různých druhů půjček členským zemím, přičemž se nejedná o dočasné financování, ale o podporu opatření a reforem zaměřených na nápravu těchto problémů.

Finanční asistence poskytovaná IMF se ukázala jako klíčová funkce této mezinárodní organizace, a to v souvislosti s finančními problémy mnohých evropských zemí v počátcích celosvětové finanční a hospodářské krize v závěru první dekády 21. století. Dnes poskytuje IMF členským zemím různé druhy půjček s různými podmínkami poskytování i lhůtami splatnosti. Přesto čelí obdobně jako OSN kritice ze strany některých odborníků a mezinárodních nevládních organizací (viz kap. 4).

Obdobně kritice jako IMF čelí také Světová banka. Její ústřední instituce – Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj se podle původních záměrů měla podílet na financování poválečné obnovy ekonomik členských zemí. Od konce 70. let se banka ve své činnosti zaměřila na poskytování půjček rozvojovým zemím. V současné době si klade za cíl odstranění chudoby v těchto zemích. Skupinu Světové banky tvoří celkově pět institucí, kromě IBRD jsou zde řazeny tyto instituce: Mezinárodní asociace pro rozvoj (společně s IBRD jsou označovány tyto dvě instituce souhrnně jako Světová banka), dále Mezinárodní finanční korporace, Mezinárodní centrum pro urovnávání investičních sporů, Multilaterální agentura pro investiční záruky. Jejich činnost je opět zaměřena především na rozvojové země. Světová banka a IMF představují, mimo své jiné funkce, významné mezinárodní ekonomické organizace napomáhající plnohodnotnému zapojení rozvojových zemí do světové ekonomiky. Významnou roli sehrávají také v iniciativách zaměřených na oddlužení nejchudších zemí světa. Klíčová je zejména iniciativa HIPC (*Heavily Indebted Poor Countries*) pro těžce zadlužené chudé státy, která byla zavedena IMF a Světovou bankou v roce 1996. Tato iniciativa vytvořila rámec pro všechny věřitele pro odpuštění dluhů zemím spadajícím do skupiny HIPC jako základního předpokladu pro podporu jejich ekonomického růstu a snižování chudoby.

1.3 Centra světové ekonomiky: regiony a národní státy

Pojmy region, regionalizace a regionalismus dnes, obdobně jako globalizace, patří k nejfrekventovanějším pojmům nejen v ekonomické teorii, ale také v národohospodářské praxi. I v případě těchto pojmů lze najít v literatuře určitou obsahovou nejednotnost. Jako nejsnáze vymezitelný se jeví pojem region. V obecné rovině jej například Zlý (2009) chápe jako geopoliticky vymezenou oblast, respektive kraj nebo území, přičemž pojem je možno použít jak na nej-

menší celky, tak i na největší segmenty světové ekonomiky. Zlý (2009) také upozorňuje na to, že tento pojem nelze zaměňovat s integrací, a to v souvislosti s tím, že v regionu se sice mohou realizovat integrační záměry, ale především v něm probíhají i neintegrační formy hospodářské a politické spolupráce. Fárek a Kraft (2012) upozorňují na to, že každý region má dvě dimenze, a to dimenzi *teritoriální a socioekonomickou ve smyslu prosazování určitého sjednoceného úsilí místních institucí a podnikatelské komunity.*

Zlý (2009) uvádí, že při přijetí tohoto přístupu k pojmu region je možno otevřít jeden z klíčových terminologických problémů souvisejících se vztahem a obsahem dalších dvou pojmů, a to regionalizace a regionalismus. Regionalizaci chápe Zlý (2009) jako *procesy vytváření či utváření, ustavování a zřizování a vývoje geopoliticky vymezených oblastí (regionů) nejrůznějšího druhu a na nejrůznějších úrovních.* Kučerová (2006) vymezuje regionalizaci jako *prastarý přístup k dělbě práce v mezinárodním kontextu, ovšem v 90. letech 20. století s odlišnými projevy.* Vymezení regionalismu je podle Zlého (2009) složitější. Pojem, který je podle něj ryze účelový, je možno použít ve více rovinách, *buď k označení teoretické disciplíny zkoumající integraci, nebo pro způsob členění světa a jednotlivých státních celků do oblastí, nebo pojmut jej jako jednu z hospodářských politik států, nebo jako vymezení oblastí, ve kterých probíhá liberalizace obchodních vztahů mezi státy atd.* Cihelková a kol. (2010) při zohlednění různých přístupů vymezuje regionalismus jako *obchodní, resp. hospodářskou politiku státu, která vede k liberalizaci vztahů mezi dvěma a více zeměmi a přispívá tak k jejich těsnějším vazbám a vzájemné integraci.* Fárek a Kraft (2012) obecně vyslovují hypotézu, že *regionalismus představuje jednu z nosných tendencí soudobého vývoje globalizovaného světa.*¹⁹ Kučerová (2006) vymezuje vzájemný vztah mezi regionalizací a regionalismem tak, že regionalizaci chápe jako nosný mechanismus regionalismu. Kunešová, Cihelková a kol. (2006) považují regionalizaci za nejnižší formu regionalismu, regionalizace podle nich představuje různé typy *společenského a ekonomického sdružování a spolupráce, není však výsledkem cílené politiky státu.*

Je zřejmé, že všechny tři pojmy (region, regionalizace i regionalismus) mají těsnou vazbu k dalšímu frekventovanému pojmu, a to k pojmu regionální ekonomická integrace. Ta je zpravidla chápána jako jedna z forem mezinárodní ekonomické integrace,²⁰ jako prosazující se proces postupného propojování

---

¹⁹ Kunešová, Cihelková a kol. (2006) uvádějí, že regionalismus je často chápán jako *určitá snaha ochránit národní trhy před silami globalizace.* Na druhé straně ale podle nich *vede k podpoře mikroekonomických sil, které tvoří globalizaci.* Upozorňují tím na skutečnost, že ač jsou procesy globalizace a regionalismu na první pohled rozporné, ve skutečnosti *působí stejným směrem.*

²⁰ Z hlediska geografického se mezinárodní ekonomická integrace člení na dvě větve, a to na globální ekonomickou integraci (ztotožňovanou řadou autorů s pojmem ekonomické globalizace) a regionální ekonomickou integraci. Za předstupeň globální ekonomické integrace lze v určitém ohledu považovat tzv. meziregionální, či přímo mezikontinentální integrace. Takovou spolupráci je například Asijsko-tichomořská hospodářská spolupráce (*Asia-Pacific Economic Cooperation, APEC*), představující spolupráci 21 zemí světa.

a spojování jednotlivých národních států (případně jiných ekonomických celků) ve světové ekonomice. Je to ve své podstatě vyvrcholení přirozeného procesu internacionalizace ve světové ekonomice. Zatímco u globalizace lze diskutovat nad její spontánností, v případě regionální ekonomické integrace je zřejmé, jak upozorňuje například Zlý (2009), že jednotlivé kroky tohoto procesu již vyžadují politická rozhodnutí zainteresovaných států. Motivy pro vznik regionální integrační spolupráce mohou být různé, zpravidla jsou za rozhodující považovány motivy ekonomické a politické. Státy zpravidla očekávají přínosy ze vzniku většího společného trhu se všemi s ním spojenými výhodami, ale také posílení pozice příslušného regionu či subregionu ve světové ekonomice.

1.3.1 Regiony a regionální ekonomická integrace

Rozdíly v ekonomické úrovni jednotlivých národních ekonomik a regionů patří k hlavním charakteristickým rysům soudobé světové ekonomiky. Přesto v každém okamžiku jejího vývoje existovaly vedle sebe regiony a státy s rozdílnou ekonomickou úrovní, rozvinutostí průmyslu a životní úrovní obyvatelstva. Nejvýraznější nárůst těchto rozdílů datuje Novotný (2006) v období od poloviny 19. století do poloviny 20. století. Jejich vznik je nejčastěji spojován s nástupem industrializace, která se rozšiřovala geograficky poměrně nerovnoměrně. Diferenciace ve světové ekonomice ale také souvisí s existencí různých podmínek (přírodních, kulturních, náboženských, politických, společenských) pro rozvoj. Regiony světové ekonomiky, případně jednotlivé země, které měly tyto podmínky nejlepší, postupně s vývojem světové ekonomiky zaznamenávaly největší ekonomický růst a rozvoj, a vytvořily zcela přirozeně tzv. jádra či centra světové ekonomiky. Na druhé straně stojí země a regiony, které nedisponovaly tak výhodnými výchozími podmínkami, a jejich rozvoj zaostával za rozvojem center světové ekonomiky. Tyto země dnes tvoří periférie světové ekonomiky. Z tohoto úhlu pohledu lze jednoznačně považovat za dlouhodobá centra světové ekonomiky regiony Severní Ameriky a Evropy (zejména její západní část), za nejzastalejší periférii světové ekonomiky Afriku, především její subsaharskou část.

Ekonomická vyspělost některých regionů světové ekonomiky má mimo jiné také vliv na vznik a především pak na reálnou funkčnost integračních projektů v nich realizovaných. Typickým příkladem jsou právě regiony Severní Ameriky a Evropy. Perspektivní integrační spolupráci lze však nalézt i v dalších regionech světové ekonomiky, a to především v jihovýchodní Asii a v Jižní Americe. Jejich perspektiva má úzký vztah k ekonomickému potenciálu zúčastněných států.

Severoamerický region je v současné době tvořen třemi státy, a to Spojenými státy americkými, Kanadou a Mexikem. Vyspělost regionu velmi úzce souvisí právě s přítomností USA jako nejsilnější a nejvlivnější národní ekonomiky světa. Tradičně velmi dobré vztahy a velmi těsná propojenost ekonomiky Spojených

---

V souvislosti s meziregionálními integracemi je možné zmínit také pojem transregionalismus, který používá Cihelková a kol. (2010), a definuje ho jako *vznik a rozvoj regionálních seskupení (integrací) mezi dvěma a více aktéry (státy či integračními seskupeními) z různých (dvou a více) regionů světové ekonomiky*.

států a Kanady měly vliv na to, že již od poloviny 19. století (výrazněji však ve 20. století) zde byly uzavírány dohody o volném obchodě, například v roce 1965 byla uzavřena odvětvová dohoda, která integrovala automobilový trh obou zemí. Výraznější liberalizace obchodních vztahů však byla realizována až na přelomu 70. a 80. let a vyvrcholila uzavřením Kanadsko-americké dohody o volném obchodu (*Canada-USA Free Trade Agreement*, CUFTA či CUSFTA).²¹ Podmínky pro rozvoj spolupráce v rámci této dohody byly velmi dobré, přesto vznik CUFTA doprovázely také jisté obavy, a to zejména ze strany Kanady (především obava z podpory změn struktury kanadského hospodářství ve prospěch surovinových odvětví na úkor odvětví zpracovatelského průmyslu). CUFTA se na začátku 90. let stala východiskem pro projekt integrace všech tří zemí severoamerického regionu, který vznikl v roce 1994 na základě smlouvy podepsané o dva roky dříve. Severoamerická dohoda o volném obchodu (*North American Free Trade Agreement*, NAFTA) vedla v době svého vzniku nejen k vytvoření největšího obchodního bloku světové ekonomiky, ale také představovala jedinečný projekt spolupráce dvou vyspělých zemí (USA a Kanada) a země rozvojové (Mexiko). I přes počáteční obavy zúčastněných stran lze s odstupem času konstatovat, že volný obchod znamenal posílení jejich ekonomických pozic. Úspěšnost vedla k vizi Spojených států vytvořit také celoamerickou oblast volného obchodu. Poprvé tuto ideu představil americký prezident George Bush st. v roce 1990 v rámci tzv. Iniciativy pro Ameriky. Skutečné kroky k vytvoření celoamerické dohody o volném obchodu však byly podniknuty až v polovině 90. let. Prakticky již od počátku existovaly značné pochybnosti o reálnosti projektu, a to zejména z důvodu velkých ekonomických a politických rozdílů mezi případnými členskými státy (americký megaregion je tvořen 35 státy, myšlenka počítala se spoluprací všech států, s výjimkou Kuby), ale také z důvodu rozdílných zájmů sledovaných v případné spolupráci. V 90. letech a v první polovině první dekády 21. století se uskutečnilo mnoho summitů představitelů zainteresovaných států. Původně měl projekt Celoamerická zóna volného obchodu (*Free Trade Area of Americas*, FTAA) vstoupit v platnost v roce 2005, dosud však fungovat nezačal. Podíl na ztroskotání jednání měly jednak některé jihoamerické státy (zejména Venezuela) kritizující projekt a sledované zájmy USA, jednak příklon americké zahraniční politiky k jiným tématům po teroristickém útoku z 11. září 2001. Přesto některé státy stále nechtějí myšlenku hemisférické integrace v americkém megaregionu opustit. Například v září roku 2008 byla představena iniciativa USA nazvaná *Cesty k prosperitě Amerik*. Současná administrativa amerického prezidenta Baracka Obamy myšlenku vytvoření FTAA podporuje. Integrace a regionální spolupráce byly také hlavním námětem posledního summitu představitelů 34 amerických států, který se uskutečnil v Kolumbii v dubnu 2012 s hlavním tématem spojení amerických států (*Connecting the Americas: Partners for Prosperity*). Přesto dosud k uzavření alespoň části dohod obsažených v FTAA nedošlo. Pokud by byla v budoucnu Celoamerická zóna volného obchodu ustanovena, nelze očekávat, že by aspirovala na hlubší formu integrace, spíše by

---

²¹ Někdy je tato dohoda prezentována také pod označením *Free Trade Act* (FTA), tedy jako Zákon o volném obchodě.

fungovala na bázi tzv. mělké integrace (kterou představují preferenční dohody a dohody o volném obchodě), jak upozorňuje Waisová a kol. (2009).

Evropský region měl ve srovnání se Severní Amerikou výchozí podmínky pro rozvoj integračního procesu ve 2. polovině 20. století složitější. Jednak byly vzájemné ekonomické i politické vztahy mezi evropskými státy zcela narušeny 2. světovou válkou, jednak v Evropě nikdy neexistovala jedna dominantní mocnost jako v případě Spojených států amerických v Severní Americe.²² Přesto je dnes možno říci, že tendence k ekonomické integraci dosáhla v Evropě nejvyšší intenzity a v mnohém ovlivňuje probíhající integrační procesy v ostatních regionech světové ekonomiky. V Evropě proběhly ve 20. století dvě velké integrační vlny. První je datována obdobím 50. let, kdy byly jednak položeny základy dnešní Evropské unie, a to v podobě odvětvových integrací v rámci Evropského společenství uhlí a oceli (1952) a Evropského společenství pro atomovou energii (1958) a dále vznikem Evropského hospodářského společenství; jednak podpisem tzv. Stockholmské smlouvy v roce 1959 vedoucí ke vzniku Evropského sdružení volného obchodu v roce 1960. Druhá vlna integračního procesu je následně datována obdobím 90. let 20. století a týkala se jak západní, tak střední a východní Evropy. V 90. letech došlo v západní Evropě k prohloubení integrace v rámci Evropských společenství (vzniká Evropská unie) a k dalšímu rozvoji již dříve velmi těsné spolupráce mezi Evropskou unií a Evropským sdružením volného obchodu, kdy vzniká Evropský hospodářský prostor (1994). Střední a východní Evropa nejprve prošla v 90. letech výraznou dezintegrací, spojenou s rozpadem federací (Československo, Jugoslávie, Sovětský svaz), následně se rodily nové integrační formy spolupráce, například celní unie České republiky a Slovenska, Středoevropská dohoda o volném obchodu. Svou zónu volného obchodu vytvořily po rozpadu Sovětského svazu také pobaltské republiky. Ve východní Evropě vzniká Společenství nezávislých států (i když zde lze polemizovat, zda se skutečně jedná o projekt integrační spolupráce nebo jen o pokračování v ekonomických a politických vztazích vytvořených v rámci Sovětského svazu). Dohody o volném obchodu ve střední Evropě²³ a Pobaltí sehrály svou roli při přípravách zúčastněných zemí na vstup do Evropské unie. V současné době spolupráce 28 zemí v rámci Evropské unie představuje nejen nejdůležitější integrační projekt v Evropě, ale také nejhlubší integrační spolupráci v rámci celé světové ekonomiky. I přes vnitřní rozdíly v ekonomické úrovni členských států představuje Evropská unie velmi silný region v rámci

²² V Evropě se o roli dominantní mocnosti dělilo po druhé světové válce několik zemí. V západní Evropě to byla jednak osa Francie - Německo jako hlavní páteř Evropských společenství, vznikajících v 50. letech; dále Velká Británie jako iniciátor vzniku konkurenčního projektu Evropského sdružení volného obchodu; a samozřejmě Sovětský svaz rozvíjející svou spolupráci se socialistickými zeměmi střední a východní Evropy v rámci Rady vzájemné hospodářské pomoci (vzniklé v roce 1949).

²³ V roce 2006 byla podepsána nová dohoda o volném obchodu známá pod označením CEFTA 2006 (*Central European Free Trade Agreement*), která vstoupila v platnost v roce 2007. Účastníky této dohody však již nejsou původní členové z 90. let (Česko, Slovensko, Polsko, Maďarsko, Rumunsko a Bulharsko), ale státy jihovýchodní Evropy usilující o členství v Evropské unii.

světové ekonomiky, který bez výhrad naplňuje pojetí tzv. centra světové ekonomiky.

Velký potenciál pro budoucí rozvoj regionální ekonomické integrace mají především dva další regiony světové ekonomiky, a to Latinská Amerika a jihovýchodní Asie. Latinská Amerika je dlouhodobě hodnocená jako region s příznivými podmínkami pro rozvoj integrační spolupráce, což potvrzuje skutečnost, že již od 60. let se zde postupně rodily různé pojeté (co do hloubky integrace i počtu zúčastněných zemí) integrační projekty, například již v roce 1960 vznikl Středoamerický společný trh, v roce 1968 byl následován Karibským společenstvím a společným trhem (v návaznosti na dříve podepsanou dohodu o volném obchodu), o rok později byla podepsána tzv. Cartagenská smlouva, ustavující vznik Andského společenství apod. V letech 1960 až 1980 byla například rozvíjena v Jižní Americe velmi široce pojatá (z geografického hlediska) integrační spolupráce v rámci Latinskoamerického sdružení volného obchodu, které bylo v roce 1980 reorganizováno a nahrazeno Latinskoamerickým integračním společenstvím. Přesto je hlavní vlna integračních procesů datována v tomto regionu až do 90. let, kdy jednak prošly existující integrační organizace revitalizací a integrační spolupráce byla rozvíjena s větší dynamikou (převahu získávají regionální integrace na úkor spolupráce v rámci Latinskoamerického integračního společenství), jednak vzniká, z dnešního úhlu pohledu, nejperspektivnější integrační spolupráce v tomto regionu – Společný trh jihu (*El Mercado Común del Sur*, MERCOSUR). Původně byl MERCOSUR založen na spolupráci Brazílie, Argentiny, Paraguaye a Uruguaye, dnes jsou členy i Venezuela (na základě protokolu z roku 2006) a Bolívie (protokol z roku 2012). Potenciál této organizace souvisí s ekonomickou silou zúčastněné Brazílie a Argentiny, kdy zejména Brazílie je z důvodu svých surovinových zásob řazena mezi perspektivní ekonomiky světa.

Asie jako celek, megaregion světové ekonomiky vykazuje značné rozdíly mezi svými jednotlivými částmi. Například jižní Asie představuje lidnatý, ekonomicky zaostalý region s velkými sociálními problémy, střední Asie je tvořena bývalými sovětskými republikami s nízkou ekonomickou úrovní a s těsnými vazbami na Rusko, severovýchodní Asie je nejvíce nesourodá část Asie, region s dvěma dominantními mocnostmi Japonskem a Čínou. Zcela zvláštní postavení má jihozápadní Asie s poměrně dobrými integračními předpoklady realizovanými v seskupení Rada pro spolupráci zemí v oblasti Perského zálivu, ale s jednostrannou orientací národních ekonomik na těžbu a export ropy. Z hlediska perspektivy svého dalšího ekonomického vývoje a příznivých integračních předpokladů je zajímavá oblast jihovýchodní Asie. V roce 1967 zde vznikla funkční integrační spolupráce Sdružení národů jihovýchodní Asie (*Association of Southeast Asian Nations*, ASEAN). ASEAN představoval v době svého vzniku projekt spolupráce pěti zemí regionu, Indonésie, Filipín, Malajsie, Singapuru a Thajska, v roce 1984 členská základna rozšířila o Brunej. V 90. letech se do projektu zapojily i další země, a to Vietnam (1995), Laos a Myanmar (1997), Kambodža (1999). Přestože mezi jednotlivými členskými státy existují značné ekonomické rozdíly, celkově lze říci, že se jedná o deset velmi

dynamicky rostoucích ekonomik. V lednu roku 2010 vstoupila v platnost dohoda o volném obchodu mezi ASEAN a Čínou, čímž vznikla co do počtu obyvatel největší zóna volného obchodu na světě (počet obyvatel 1,9 mld.). ASEAN se však podílí také na Asijsko-tichomořské hospodářské spolupráci, svou zahraniční politiku rozvíjí také v rámci tzv. Regionálního fóra, kterého se, mimo jiné, účastní i Evropská unie (ta je jedním z nejvýznamnějších obchodních partnerů ASEAN).

Regionální ekonomická integrace je samozřejmě rozvíjena i v dalších regionech světové ekonomiky. Například dlouhodobě jsou velmi těsné vztahy mezi Austrálií a Novým Zélandem. Jako region s nejméně příznivými podmínkami pro rozvoj integračních procesů je dlouhodobě hodnocena Afrika, a to přesto, že i zde existuje několik integračních organizací.²⁴ Jejich reálná funkčnost je však velmi nízká, a souvisí s celkovou ekonomickou zaostalostí a politickou nestabilitou regionu. Například Waisová a kol. (2009) poukazuje na to, že v Africe je úspěšná zejména integrační spolupráce v tematicky velmi úzce vymezených oblastech, jako jsou výstavba přenosových sítí, budování transportních koridorů nebo výstavba vodních děl. Kladně hodnocené jsou například Iniciativa povodí Nilu, Jihoafrický energetický prostor, Maputský rozvojový koridor. I přes velmi nepříznivé integrační podmínky v Africe je zde stále živá myšlenka vytvoření panafrické integrace, zahrnující spolupráci všech zemí regionu. Dosud navržené projekty této formy spolupráce však nejsou reálné. Například spolupráce v rámci Africké unie (nahrazující v roce 2002 Organizaci africké jednoty) měla směřovat, mimo jiné, k akceleraci integrace regionu a posílení jeho pozice ve světové ekonomice, v současnosti především koordinuje rozvoj regionu, chrání suverenitu členských států a podporuje mezinárodní spolupráci v těsné kooperaci s Organizací spojených národů.

1.3.2 Soudobá centra světové ekonomiky

Země tvořící centra, resp. jádra světové ekonomiky lze charakterizovat jako země vykazující vysokou ekonomickou výkonnost, vysoké příjmy, disponující vyspělými technologiemi, je pro ně charakteristická kapitálově náročná produkce a široká odvětvová skladba národního hospodářství.²⁵ Od 50. a 60. let 20. století lze za centra světové ekonomiky označit tři regiony, a to Spojené státy americké (se zázímím v regionu Severní Amerika), západní Evropu a Japonsko (se zázímím v regionu východní Asie). Často se pro tato tři centra používá označení triáda světové ekonomiky. Například Lebiezík a kol. (2006) charakterizuje

---

²⁴ Za nejúspěšnější lze považovat například tyto dva projekty regionální ekonomické integrace: 1. Západoafrická hospodářská a měnová unie, velmi inspirovaná a podporovaná EU, zejména Francií, dnes nejúspěšnější integrační organizace, 2. Východoafrické společenstvím se slibným postupem integrace a plánem vytvoření politické federace.

²⁵ Naopak země tvořící periferii mají nízké příjmy, využívají primitivní technologie, jejich výroba je náročná na pracovní sílu, odvětvová skladba není úplná – mnohdy je jejich produkce zaměřena jen na několik málo komodit. Země nacházející se v přechodné fázi mezi jádrem a periferií tvoří tzv. semiperiferii – tj. mají některé znaky zemí jádra a některé znaky shodné se zeměmi tvořícími periferii světové ekonomiky.

centra světové ekonomiky jako takové státy, resp. vyšší integrační uskupení, které se nacházejí na vysokém stupni ekonomického rozvoje, významně se podílejí na celkovém světovém ekonomickém potenciálu a jsou svázány těsnými ekonomickými vztahy s dalšími zeměmi. Za podstatný znak považuje také to, že tyto země jsou nositeli vědeckotechnického pokroku a inovací.

Spojené státy americké budovaly a posilovaly svou pozici centra světové ekonomiky již od konce 19. století, definitivně však získaly vůdčí roli až po druhé světové válce. Poválečné postavení USA souviselo jednak s absencí válečného konfliktu přímo na jejich území, jednak s využitím válečné poptávky ve vlastní prospěch. Pro udržení své pozice volily Spojené státy takové nástroje hospodářské politiky, které povzbuzovaly domácí poptávku, neboť ta byla ve vztahu k úrovni nabídkové strany ekonomiky nedostatečná. Hlavními cíli sledovanými administrativou USA v tomto období byly především ekonomický růst a plná zaměstnanost. Využívány byly, v kontextu uplatňované nekeynesiánské hospodářské politiky, především nástroje fiskální politiky.

Evropské země na tom byly, ve srovnání se Spojenými státy, po druhé světové válce podstatně hůře. Většina evropských zemí musela řešit problémy spojené s destrukcí a oslabením svých ekonomik. Obnovu vyžadovala zejména nabídková strana ekonomiky, bylo nutné provést rekonstrukci průmyslu a obnovit zemědělskou výrobu. Země se zaměřovaly především na překonání materiálového nedostatku a růst životní úrovně obyvatelstva (Cihelková a kol., 2009). Poválečný vzestup Evropy se projevil již v 50. a 60. letech, kdy Spojené státy začaly ztrácet zejména v oblasti produktivity práce na své dynamice a státy západní Evropy je začaly ekonomicky dohánět. Pro západní Evropu byl charakteristický v tomto období výrazný ekonomický růst, pokles nezaměstnanosti i inflace. Zdrojem ekonomického růstu se stala jak vysoká míra investic, tak velmi vysoká a spontánní domácí poptávka (Cihelková a kol., 2009). Svou roli sehrála také spolupráce šesti evropských zemí v rámci vzniklých integračních společenství. Vznik integračních organizací (ať již vertikálně pojatých – Evropské společenství uhlí a oceli, Evropské společenství pro atomovou energii, nebo horizontální integrace – Evropské hospodářské společenství) ekonomický vzestup států západní Evropy upevnil. Jako významné se ukázaly vzniklé integrační organizace také při překonávání vzájemné politické nedůvěry mezi Německem jako iniciátorem druhé světové války na jedné straně a zbytkem západní Evropy na straně druhé.

70. léta 20. století byla ve znamení významných strukturálních krizí, které postihly jak státy západní Evropy, tak Spojené státy americké. Přesto se s jejich dopady vyrovnala lépe americká ekonomika, a to zejména z důvodu nižší vnější závislosti na dovozu strategických surovin. Státy Evropy naproti tomu čelily nárůstu výrobních nákladů, a to zejména v důsledku růstu cen ropy, což ohrozilo konkurenceschopnost evropských výrobků na světových trzích. 70. léta se v západní Evropě mimo jiné projevila zpomalením dynamiky integrace, a to přesto, že v roce 1973 došlo k prvním rozšíření EHS o tři státy – Velkou Británii, Irsko a Dánsko, čímž byla fakticky potvrzena převaha integračního projektu

EHS nad konkurenčním Evropským sdružením volného obchodu. Konec 70. let je dokonce označován jako období tzv. eurosklerózy, a to mimo jiné v souvislosti s krátkodobým příklonem některých evropských zemí k protekcionistickým opatřením. Zatímco Spojené státy více méně potvrdily i přes krizové události své vůdčí postavení ve světové ekonomice, evropské země svou pozici oslabily. Reakcí na tuto skutečnost bylo v 80. letech mimo jiné vytvoření plánu na budování jednotného vnitřního trhu do roku 1993. Postup vytváření vnitřního trhu byl spojen s prvky, které v konečném důsledku opět pomohly Evropě posílit její postavení ve světě. Byla prosazována určitá deregulační opatření, došlo například k liberalizaci v oblasti finančních trhů. Na obnově evropské pozice ve světové ekonomice se podílela také prohlubující se integrace mezi členskými státy Evropských společenství, která vyústila v přijetí plánu na vytvoření Evropské hospodářské a měnové unie (viz podrobněji kap. 2.2).

80. léta 20. století se nesla v USA i v západní Evropě ve znamení změn v uplatňovaných nástrojích hospodářské politiky. Ukázalo se, že neokeynesiánské učení nedokázalo řešit problémy vzniklé v 70. letech. Ve Spojených státech usedl do prezidentského křesla Ronald Reagan. Jeho administrativou nastavená hospodářská politika prosazovala omezení státních intervencí a větší otevřenost ekonomiky. Větší důraz byl kladen na působení tržních mechanismů, proběhla vlna deregulací a liberalizací, došlo k razantnímu snížení daní.²⁶ Výsledkem bylo opětovné dosažení ekonomického růstu, snížení inflace a provedení strukturálních změn ekonomiky. Vážným problémem, který však v tomto období vznikl, bylo rostoucí vnější a vnitřní zadlužení USA.

Vývoj v 90. letech 20. století dále posiloval pozici Spojených států amerických jako světové ekonomické supervelmoci. Spojené státy se staly v pravém slova smyslu globální velmocí, a to ve smyslu ekonomickém, politickém, vojenském i kulturním. To souviselo jednak s tím, že pád bloku centrálně plánovaných ekonomik a ukončení soupeření mezi USA a Sovětským svazem znamenal faktický nástup USA jako hegemonu světového systému, jednak s velmi příznivým vývojem ve vnitřní ekonomice USA. Například Neumann (v publikaci Cihelková a kol., 2009) toto období označuje jako nejstabilnější a nejúspěšnější nejen v historii Spojených států, ale i ve srovnání s konkurenční západní Evropou a Japonskem. Pro celá 90. léta jsou charakteristické pro ekonomiku USA nízké míry inflace a nezaměstnanosti, růst produktivity práce, růst počtu pracovních míst, příliv zahraničního kapitálu, příznivý vývoj státního rozpočtu a také určitá odolnost vůči krizovým otřesům ve světě (zejména v asijských a latinskoamerických zemích). Například Kraft a Fárek (2008) označují toto období jako tzv. novou ekonomiku, a to zejména v souvislosti s růstem produktivity práce a technologickým pokrokem.

---

²⁶ Kraft a Fárek (2008) uvádějí, že v roce 1980 činila horní sazba federální důchodové daně 70 % a daně ze zisku společnosti 48 %, koncem funkčního období prezidenta Reagana (ve funkci v období let 1981–1988) činila sazba daně pro nejvyšší příjmové skupiny obyvatelstva 28 % a daň ze zisku pak 34 %.

Evropská společenství (a později Evropská unie) v 90. letech v porovnání s USA ztrácejí svou ekonomickou pozici. Neumann (v publikaci Cihelková a kol., 2009) uvádí, že od druhé poloviny 90. let do roku 2005 tempo ekonomického růstu Evropské unie dosahovalo pouze 2/3 růstové dynamiky USA. To souviselo podle něj mimo jiné s nedostatečnou mírou investic do progresivních technologií, málo pružným podnikatelským prostředím a trhem práce, ale i se specifickou implementací hospodářské politiky. V 90. letech se také Evropská unie začala připravovat na své zatím nejvýznamnější rozšíření, a to o 10 zemí střední a východní Evropy.

Rok 2001 byl pro Spojené státy v mnohem zlomový, a to jak ve smyslu ekonomickém, tak ve smyslu politickém. V březnu tohoto roku došlo k splasknutí bubliny na akciovém trhu, jejíž růst souvisel se značným přeinvestováním, hromaděním zásob v segmentu vysokých technologií a snahou co nejvíce vydělat na rostoucím odvětví informačních technologií (Kraft a Fárek, 2008). V září téhož roku Spojené státy zažily jedny z dosud nejhrošších teroristických útoků ve světě. Ty kromě přímých ztrát na životech a majetku (podle Krafta a Fárka činily 21,4 mld. USD) měly také další nepřímé dopady. I přes tyto události se ukázalo, že Spojené státy mají poměrně odolnou spotřebitelskou poptávku a dokázaly si udržet nízkou míru nezaměstnanosti. Již v roce 2002 došlo k opětovnému ekonomickému oživení. Přesto lze říci, že na počátku 21. století Spojené státy začaly svou pozici ekonomické supervelmoci ztrácet. Spojené státy vyhlásily válku terorismu a v jejím duchu stály u zrodu válečných konfliktů v Afganistánu a Iráku. Válečné operace v těchto zemích znamenaly pro ekonomiku USA určitou zátěž. Spojené státy ale také musely čelit razantnímu nástupu rychle rostoucích asijských ekonomik (Číny a Indie), kdy zejména Čína dlouhodobě aspiruje na získání pozice ekonomického leadra světové ekonomiky. Nejvýrazněji ohrozila stávající ekonomickou pozici USA hypoteční a finanční krize z roku 2007, která vyústila ve vznik celosvětové finanční a hospodářské krize. Ta mimo jiné zpochybnila obecné představy o odolné vnitřní spotřebitelské poptávce USA a nízké míře nezaměstnanosti.

Také Evropská unie ztrácela v průběhu první dekády 21. století svou pozici ve světové ekonomice. Určité ekonomické oslabení pro ni přineslo již zmíněné rozšíření v roce 2004, ale také rostoucí tlak a konkurence ze strany nově se rozvíjejících asijských ekonomik. V první dekádě 21. století se snažila Evropská unie reagovat na zhoršení své ekonomické pozice, respektive konkurenceschopnosti, mimo jiné přijetím tzv. Lisabonské strategie. Její megalomanský cíl stát se nejkonekurenceschopnější ekonomikou světa ve srovnání s USA a Japonskem zůstal nenaplněn. V důsledku přelítní finanční a hospodářské krize vzniklé v roce 2007 v USA některé členské státy EU čelily (a dodnes čelí) závažným finančním problémům. Nepříznivý populační vývoj spojený se stárnutím populace a nárůst nezaměstnanosti (mimo jiné z důvodu přesunu výrobní základny světového hospodářství do perspektivních nově se rozvíjejících ekonomik) vyslovily také otázku udržitelnosti systému veřejných financí. V určitém smyslu lze v Evropě hovořit o krizi sociálního státu, resp. státu blahobytu. Přesto jako celek tvoří Evropská unie nejvýznamnější ekonomický blok. Svou hloubkou a rozsahem

představuje jedinečný, a značně inspirativní, integrační projekt ve světové ekonomice. To je její jednoznačná výhoda pro další soupeření se státy a regiony aspirujícími na to stát se centry světové ekonomiky.

Třetí z center tvoří Japonsko. Obdobně jako Evropa, také Japonsko se po druhé světové válce potýkalo s rozvratem svého hospodářství a také jeho prioritním cílem byla především obnova nabídkové strany ekonomiky. Přesto v poválečném období 50. a 60. let Japonsko dosahovalo vyšších temp růstu než další země tvořící centra světové ekonomiky. Například Kraft a Fárek (2008) uvádějí, že v období let 1950–1960 bylo průměrné roční tempo růstu HDP Japonska 9,5 %, zatímco v případě Německa to bylo 7,6 % a v případě USA dokonce pouze 3,3 %. Rychlou obnovu japonského hospodářství lze mimo jiné přičíst jak masivní rozvojové pomoci ze strany USA, tak reorientaci japonského hospodářství z vojenských oborů na obory civilní, s důrazem na rozvoj moderních průmyslových odvětví a zpracovatelského průmyslu. Již na počátku 70. let patřilo zemi 2. až 3. místo mezi největšími průmyslovými zeměmi světa.

Japonsko je zemí dlouhodobě závislou na dovozu surovin, včetně paliv. To se projevilo velmi výrazně v průběhu strukturálních krizí v 70. letech 20. století. Přesto vyšlo z této krize posíleno, a to z důvodu velkého tlaku na posílení vlastní vědecko-technické základny. Japonsko se v podstatě stalo místem trvalých inovací v nejmodernějších průmyslových oborech. V 80. letech pak již, podle Neumanna (Cihelková a kol., 2009), představovalo skutečnou světovou mocnost. Průměrné roční přírůstky HDP okolo 4 % v období let 1970 až 1990 (podle Krafta a Fárka, 2008) zaručily Japonsku pozici nejdynamičtější rozvinuté ekonomiky. Na počátku 90. let však došlo k ukončení růstového období a Japonsko se začalo potýkat s rozsáhlými deformacemi své ekonomiky. Kraft a Fárek (2008) zjednodušeně uvádějí, že hlavními příčinami rozsáhlé recese byla dlouhodobě prosazovaná koncepce jakéhosi kvazi-socialismu, spočívající na široce rozkročené vládě, měkkých půjčkách a klientelismu. Kroky, které k nápravě ekonomiky podnikala v 90. letech vláda, bohužel zásadní zvrat a oživení nepřinesly. Neumann (Cihelková a kol., 2009) označuje 90. léta jako nejtěžší recesi v historii Japonska. Teprve první dekáda 21. století byla ve znamení rozsáhlejších reforem. Za hlavní růstový stimul je považováno zejména otevření japonského finančního trhu, které mimo jiné vedlo k přílivu zahraničního kapitálu. V současnosti lze říci, že Japonsko nastoupilo cestu ekonomického ozdravení. Svou roli v něm přitom sehrává i rozvoj vzájemného obchodu asijských zemí, především vzájemného obchodu Japonska s Čínou.

Přestože celou druhou polovinu 20. století Spojené státy americké, státy západní Evropy (resp. ES/EU) a Japonsko dominovaly světové ekonomice, prognózy dalšího vývoje naznačují, že budou postupně ztrácet své pozice a budou snižovat své podíly na celosvětovém HDP (podíl vybraných zemí na celosvětovém HDP je uveden v tabulce 1–4). Většina studií zdůrazňuje především další vzestup významu zemí spadajících do skupiny *emerging markets*, zejména Brazílie, Ruska, Indie a Číny (tzv. země BRIC), zemí jihovýchodní Asie, případ-

Tabulka 1–4 HDP na obyvatele a podíl na celosvětovém HDP u vybraných zemí ze skupiny centra světové ekonomiky a Číny

Ukazatel	HDP na obyvatele v běžných cenách (v USD)				Procentní podíl na celosvětovém HDP (HDP v PPP)			
	1980	1990	2000	2010	1980	1990	2000	2010
Francie	12 865	22 047	22 600	40 939	4,75	4,37	3,62	2,85
Německo	10 750	19 593	23 020	40 513	6,74	6,16	5,07	3,96
Velká Británie	9 630	17 900	25 110	36 442	3,98	3,92	3,51	2,98
Japonsko	9 312	25 140	37 304	42 863	8,82	10,09	7,7	5,87
USA	12 249	23 198	35 252	46 811	24,66	24,69	23,52	19,41
Čína	205	341	946	4 423	2,19	3,88	7,13	13,56

Zdroj: IMF (2012)

ně Jihoafrické republiky. Například Mezřícký (2011) uvádí, že projekce růstu zemí BRIC naznačují, že v období let 2040–2050 budou soupeřit objemem svého HDP se zeměmi dnešní G7 (Francií, Itálií, Japonskem, Kanadou, Německem, Velkou Británií a USA) a Evropskou unií. Ekonomicky i politicky bude, podle něj, vzrůstat význam i dalších zemí, zejména Indonésie, Iránu, Turecka a Jihoafrické republiky. Jeníček a Foltýn (2010) se odkazují na zprávu britského ministerstva financí, podle které by měly ze skupiny sedmi zemí s nejsilnější ekonomikou (měřenou jen absolutní velikostí HDP) vypadnout Velká Británie, Francie a Itálie. Nahradit by je měly Brazílie, Indie a Indonésie. USA, Japonsko, Německo a Čína si podle této zprávy své místo udrží, jen Čína vystřídá na první příčce USA.

1.3.3 Potenciální centra světové ekonomiky

Brazílie, Rusko, Indie a Čína představují podle mnohých zpráv a studií nejperspektivnější národní ekonomiky v rámci globalizované světové ekonomiky, lze je také označit jako její potenciální budoucí centra. Poprvé významněji na perspektivy těchto zemí poukázala studie Goldman Sachs z roku 2001 (mimo jiné bylo poprvé v této studii použito zkratky BRIC), když uvedla, že v roce 2050 svou ekonomickou váhou překonají dosavadní skupinu zemí G6 (tj. USA, Japonsko, Německo, Francii, Itálii, Velkou Británii).²⁷ Studie také předpokládá, že do budoucna bude v rámci této skupiny růst nejrychleji Indie (v roce 2050 by její roční průměrný růst měl dosahovat 3 %), a to z důvodu toho, že disponuje mladší pracovní silou a její pokles nastane později než ve zbývajících třech zemích. Budoucí postavení zemí BRIC odvozují analytici především z jejich ekonomického vývoje ve druhé polovině 20. století (blíže viz tabulka 1–5).

Brazílie představuje v současnosti největší (co do rozlohy i počtu obyvatel) stát Jižní Ameriky, současně v roce 2012 dosáhla také nejvyšší úrovně HDP na

²⁷ Nayyar (2008) však poukazuje na to, že i přes dynamický růst ekonomik a celkového HDP těchto čtyř zemí budou obyvatelé zemí BRIC, s výjimkou Ruska, chudší než obyvatelé zemí G6. Zdůrazňuje také, že předpokládaný budoucí růst zemí BRIC je založen na velmi důležitém předpokladu, a to že politiky, instituce i kapacity těchto čtyř zemí budou využity k řešení jejich problémů.

Tabulka 1–5 HDP na obyvatele a podíl na celosvětovém HDP zemí BRIC

Ukazatel	HDP na obyvatele v běžných cenách (v USD)				Procentní podíl na celosvětovém HDP (HDP v PPP)			
	1980	1992	2000	2010	1980	1992	2000	2010
Brazílie	1 256	2 577	3 761	11 089	3,94	3,01	2,92	2,93
Rusko	n/a	576	1 775	10 408	n/a	4,2	2,65	3,00
Indie	266	330	465	1 370	2,53	3,17	3,71	5,43
Čína	205	417	946	4 423	2,19	4,32	7,13	13,56

Poznámka: Místo roku 1990 byl záměrně zvolen rok 1992 s ohledem na vznik Ruské federace jako samostatného státu.

Zdroj: IMF (2012)

obyvatele, a to 12 340 USD (v běžných cenách). První období výrazného ekonomického růstu Brazílie zaznamenala na přelomu 60. a 70. let 20. století, kdy v letech 1968–1973 průměrné roční tempo růstu HDP bylo 11,1 % (Cihelková a kol., 2009). Příznivý ekonomický vývoj v tomto období souvisel především s řadou reformních kroků (například zmírnění do té doby uplatňované importně substituční hospodářské politiky), ale také s celkovým ekonomickým růstem ve světové ekonomice. V roce 1973 byla brazilská ekonomika silně zasažena první ropnou krizí spojenou s prudkým nárůstem cen ropy. Přesto se i ve druhé polovině 70. let podařilo Brazílii udržet vysoké tempo růstu HDP – v letech 1974 až 1980 byl průměrný roční růst 6,9 % (Cihelková a kol., 2009). V 80. letech ekonomiku postihla stagnace, a to především z důvodu přehřátí ekonomiky. Například Krč (v publikaci Cihelková a kol., 2009) označuje 80. léta jako ztracenou dekádu, a jejím následkům podle něj Brazílie čelila i v 90. letech. V roce 1994 byl prezentován plán ekonomických reforem, který, mimo jiné, zavedl novou měnu (real), spustil ekonomickou liberalizaci a privatizaci, odstranil bariéry pro rozvoj zahraničního obchodu a příliv zahraničního kapitálu. Ve druhé polovině 90. let Brazílii postihla finanční krize, která zpomalila tempo ekonomického růstu, dokonce byl pro překonání nepříznivého vývoje využit úvěr od Mezinárodního měnového fondu. V zápětí byla přijata opatření, která situaci v zemi alespoň částečně stabilizovala. V současnosti země řeší především problémy s poměrně vysokou mírou inflace, která se v letech 2010–2012 pohybovala okolo 20 % (měřeno indexem spotřebitelských cen). Přesto Brazílie představuje do budoucna významný subjekt světové ekonomiky, očekává se i nárůst jejího politického vlivu, a to mimo jiné v souvislosti s debatou o rozšíření počtu stálých členů Rady bezpečnosti, kde patří Brazílie mezi nejčastěji navrhované nové členy.

Rusko, pod vlajkou Sovětského svazu, hrálo v průběhu celé druhé poloviny 20. století jednu z hlavních rolí v rámci bipolárního uspořádání světa a studené války. Přechodem na tržní ekonomiku ztratilo jak své ekonomické, tak především politické pozice, které dlouhodobě budovalo. Přesto, nejen díky své rozloze a surovinové základně, patří stále mezi nejvýznamnější země světa, patřící do tzv. skupiny zemí G8 (země G7 + Rusko). Transformace Ruska z centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní byla zahájena na počátku 90. let

a bohužel její průběh i výsledky byly pro ruskou ekonomiku katastrofální,²⁸ a to zejména ve významu velmi výrazného ekonomického propadu, hyperinflace, nárůstu nezaměstnanosti a kritické situace státního rozpočtu. Rusko bylo v roce 1998 nuceno přistoupit k vyhlášení tzv. státního defaultu (Cihelková a kol., 2009), a to jako první země v novodobé historii. V průběhu první dekády 21. století se začala ekonomická situace Ruska rychle zlepšovat a došlo k nastartování silného ekonomického růstu. Toto období je spojeno s vládou Vladimíra Putina (zastávajícího střídavě prezidentský a premiérský úřad), který mimo jiné prosadil řadu strukturálních reforem. Přestože je Rusku stále vytýkána přílišná závislost na vývozu primárních surovin (zejména ropy a zemního plynu) a nízká konkurenceschopnost, má potenciál stát se centrem světové ekonomiky. Postupně se také obnovuje jeho politická síla (což mimo jiné deklaruje přizvání Ruska mezi státy G7 v roce 1991),²⁹ i když dřívějšího postavení v budoucnu jen stěží dosáhne.

Indie představuje druhou nejlidnatější zemi světa, s věkově velmi mladou populací, což jí do budoucna dává (ve srovnání se stávajícími centry světové ekonomiky) velký potenciál pro rozvoj. V průběhu druhé poloviny 20. století nebyl ekonomický vývoj v Indii až tak příznivý jako například v nově industrializovaných asijských zemích (zejména v tzv. asijských tygrech první vlny – např. v Hongkongu, Singapuru, Jižní Koreji). Přesto dnes představuje jednu z nejdynamičtější se rozvíjejících zemí světa. V průběhu let 1960–2000 činil průměrný roční růst celkové produktivity pouze 0,25 %. Indická ekonomika byla až do 80. let pod státní kontrolou, ekonomický vývoj byl regulován státními pětiletými plány. Uplatňována byla například restriktivní kontrola zahraničních investic, dovoz byl omezen jak dovozními licencemi, tak vysokými dovozními cly apod. (Kraft a Fárek, 2008). První reformní kroky byly spojeny s vládou Indiry Gándhiové, která se snažila o postupnou liberalizaci a proexportní politiku. Přesto se, zejména ve druhé polovině 80. let, Indie potýkala s řadou strukturálních problémů, především s nerovnoměrným vývojem měst a venkovských oblastí (tento problém přetrvává dodnes a představuje určitou brzdu pro další rozvoj). V roce 1991 byla zahájena tzv. Nová ekonomická politika (Cihelková a kol., 2009) s cílem makroekonomické stabilizace Indie. Hlavními opatřeními byly komplexní liberalizace a otevření Indie pro zahraniční investory. Výsledkem reforem bylo, že v letech 1992 až 1996 Indie rostla o rekordních 4,7 % (průměrný roční růst). Dynamicky se začal rozvíjet především sektor služeb. Kraft a Fárek (2008) poukazují na to, že pokud bude zachován i nadále prudký růst sektoru služeb (který se v první dekádě tohoto století podílel na HDP Indie již více než 50 %), stane se Indie první rozvojovou zemí v historii, která svůj růst založila nikoliv na

---

²⁸ Již samotný proces transformace byl velmi složitý, a to zejména z důvodu velikosti a stavu ruské ekonomiky. Svou roli sehrála i nevhodně zvolená metoda přechodu, kdy tzv. šoková terapie nedokázala zohlednit specifika ruské ekonomiky (Lebiedzik a kol., 2006).

²⁹ Rusko se zpočátku účastnilo pouze politických jednání zemí G7, čímž byla zdůrazněno jeho oslabené ekonomické postavení ve světové ekonomice. Takováto jednání pak byla označována P8 (tj. Political 8) nebo G7 + 1. Jako země G8 je tato skupina zemí označována až od roku 1997.

levné pracovní síle, surovinách a na zpracovatelském průmyslu, ale na mobilizaci mozkové a intelektuální kapacity. V současnosti je Indie v této souvislosti označována jako outsourcingové centrum moderního světa. Budoucí ekonomický vývoj Indie však může být oslaben skutečností, že dosahovaný pokrok není rovnoměrný, stále přetrvávají problémy s chudobou zejména ve venkovských oblastech.

Čínu lze v současnosti bezesporu označit za zemi kontrastů, na jedné straně dynamický ekonomický vzestup s udržení vysokých temp růstu, na druhé straně země s dominantní úlohou čínské komunistické strany. V duchu komunistické doktríny byla Čína až do konce 70. let 20. století (konkrétně do roku 1978) centrálně řízenou ekonomikou, potýkající se s problémy jako neefektivnost, ekonomická stagnace, nízká životní úroveň. V roce 1978 Čína přistoupila k zásadní reformě své národní ekonomiky, přičemž cílem se stalo zavedení tzv. socialistického tržního hospodářství, které uznávalo slučitelnost socialistické a komunistické ideologie s tržním hospodářstvím. Krč (v publikaci Cihelková a kol., 2009) vymezuje základní dva pilíře reformy, ke kterým Čína přistoupila s cílem posílit svou ekonomickou pozici. Za první zavedla tzv. politiku čtyř modernizací (modernizace průmyslu, zemědělství, armády, vědy a techniky), za druhé tzv. politiku otevřených dveří (ustanovení svobodných ekonomických pobřežních zón s cílem přilákat zahraniční investory). Hlavními cíli reformy byly nastartování ekonomického růstu a posílení efektivity čínské ekonomiky. V následném období začala čínská ekonomika výrazně růst, v průběhu let 1979–2005 rostla průměrně o 9,5 % ročně. Za hlavní příčiny tohoto dynamického růstu jsou považovány jednak velké kapitálové investice, jednak růst produktivity práce (Cihelková a kol., 2009). Jako důležité se také ukázalo otevírání se čínské ekonomiky světu a rostoucí váha zahraničního obchodu. Například Lebieczik a kol. (2006) uvádí, že v roce 1978 činil podíl zahraničního obchodu na HDP Číny jen 9,8 %, kdežto v roce 2005 to bylo již 68 %. Dnes v absolutním objemu vytváří Čína 15 % světového HDP (rok 2012), Spojené státy se podílejí na světovém HDP 19 %, státy G7 38 % (včetně USA) a Evropská unie 19 %. Zatímco podíl Číny stále vzrůstá, podíl tradičních center světové ekonomiky trvale klesá. Přesto se Čína potýká s řadou problémů, které do budoucna její dynamický růst mohou velmi zpomalit. Nejčastěji diskutovanou otázkou v této souvislosti je rostoucí příjmová diferenciací obyvatelstva, a to zejména ve vztahu městské versus venkovské obyvatelstvo (obdobně jako je tomu v Indii). Například Kraft a Fárek (2008) uvádějí, že ve venkovských oblastech žije až 120 mil. obyvatel pod hranicí chudoby. Zmiňovány jsou také další problémy, jako nízká efektivita velkých státních podniků, devastace místního životního prostředí a nedostatek zdrojů, rychlé stárnutí populace (v souvislosti s uplatňovanou populační politikou), možné přehřátí čínské ekonomiky apod. Přesto není pochyb, že v Číně se zrodilo nové centrum světové ekonomiky.

Studie Goldman Sachs také zdůrazňuje rozdílnou budoucí roli zemí BRIC ve světové ekonomice. Rusko a Brazílie budou dominovat především jako světoví dodavatelé primárních surovin (přičemž Rusko jako dodavatel ropy a zemního plynu, Brazílie jako dodavatel železné rudy a sóji). Indie a Čína se stanou domi-

nantními světovými dodavateli spotřebního zboží a služeb. Je tedy zřejmé, že budoucí ekonomické spojení zemí BRIC může být prospěšné pro všechny zúčastněné, především Rusko a Brazílie se mohou stát hlavními dodavateli pro čínský a indický zpracovatelský průmysl. Přesto dnes státy BRIC nepředstavují, jak upozorňuje Mezřický (2011), žádný homogenní blok, který by mohl prosadit ve světové ekonomice výraznější změny, navíc je patrná vzájemná soupeřivost mezi těmito státy. Zatím nic nenasvědčuje tomu, že by tyto státy chtěly v budoucnu vytvořit nějakou formální organizaci pro zaštitění své spolupráce, i když jsou již patrné kroky k vytvoření určité politické aliance.

Někteří analytici, například Nayyar (2008), řadí mezi země s rostoucím významem ve světové ekonomice také Jižní Afriku (označení podle oficiálního názvu South Africa), jako nejnávštějnější zemi afrického kontinentu. Nayyar (2008) ve své studii zdůrazňuje například, že v období let 1981–2005 rostlo průměrně roční HDP v této zemi o 2,01 %, což je srovnatelné s Brazílií rostoucí ve stejném období o 2,04 %. Ve srovnání se zeměmi BRIC je sice podíl Jižní Afriky na světovém HDP výrazně nižší a jeví se tak jako outsider, ale Nayyar (2008) zdůrazňuje roli Jižní Afriky jako motoru růstu jinak zaostalé subsaharské Afriky. Obdobnou roli přisuzuje Jižní Africe (společně s Nigérií) také Mezinárodní měnový fond, a to v souvislosti s jejím vlivem na strukturu zahraničního obchodu zemí subsaharské Afriky a s investičními aktivitami jihoafrických společností v tomto regionu. Podle statistik OECD se hodnota ukazatele podíl exportu na HDP v období let 2004–2009³⁰ pohybovala v Jižní Africe okolo 30 % a ukazatel podíl celkových investic na HDP podle statistik IMF dosáhl v roce 2010 hodnoty téměř 20 %. Struktura národního hospodářství Jižní Afriky je plně srovnatelná s některými vyspělými zeměmi. Ze statistik Světové banky mimo jiné vyplývá, že na tvorbě HDP se nejvýrazněji podílí v Jižní Africe sektor služeb se 66 %, zemědělství se podílí pouhými 3 %. Z průmyslových odvětví se podílí největší měrou na tvorbě HDP zpracovatelský průmysl, a to 15 % (za rok 2009). V období let 1990 až 2000 rostl HDP podle těžce statistiky průměrně ročně o 2,1 %, v období let 2000 až 2010 o 3,9 % (vývoj HDP viz tabulka 1–6). I přes zlepšení ekonomické situace je v Jižní Africe stále poměrně nízká úroveň kvality života populace. Světová banka udává, že 20 % populace žije pod národní hranici chudoby³¹, očekávaná délka života při narození je pouze 52 let, míra gramotnosti populace starší 15 let je 89 %.

Vzrůst významu Jižní Afriky ve světové ekonomice deklarovaly mimo jiné také země BRIC, a to tím, že od roku 2010 byla Jižní Afrika přizvána na pravidelná jednání představitelů těchto zemí. Nově se tedy, zejména v zahraniční literatuře, používá pro označení zemí s největší perspektivou budoucího vývoje zkratka BRICS.

---

³⁰ Podle statistik Světové banky v roce 2010 zahraniční obchod meziročně vzrostl o 4,5 %.

³¹ V roce 2011 byla národní hranice chudoby v Jižní Africe stanovena ve výši 500 jihoafrických randů.

Tabulka 1–6 Vybraná data o vývoji HDP v Jižní Africe

Ukazatel	Procentní změna HDP (HDP ve stálých cenách)	HDP na obyvatele v běžných cenách v USD	Procentní podíl na celosvětovém HDP (HDP v PPP)
1980	6,62	2 764	1,01
1990	-0,32	3 039	0,86
2000	4,16	2 986	0,70
2010	2,89	7 271	0,71

Zdroj: IMF (2012)

Stuchlíková (v publikaci Cihelková a kol., 2009) vymezuje další země s perspektivou posílení své pozice ve světové ekonomice, přičemž skupinu sedmi zemí s novými nejperspektivnějšími trhy označuje E7 a kromě zemí BRIC k ní přiřazuje Indonésii, Mexiko a Turecko. Ekonomické prognózy také upozorňují, viz například Cihelková a kol. (2009) nebo Mezřícký (2011), na další vzestup zemí označovaných jako N11 (Next Eleven – poprvé zmíněny ve zprávě Goldman Sachs z roku 2005), a to Bangladéše, Egypta, Indonésie, Iránu, Mexika, Nigérie, Pákistánu, Filipín, Jižní Koreje, Turecka a Vietnamu, které mají potenciál růst v dalších letech až o 4 % ročně.

1.4 Perspektivy dalšího vývoje světové ekonomiky

Světová ekonomika od doby svého vzniku v dnešní podobě prošla dlouhým vývojem, v průběhu kterého se v ní prosazovaly nejrůznější procesy, měnilo se postavení jednotlivých jejích subjektů, kvantitativními i kvalitativními změnami procházely také vztahy mezi nimi.

V každém období dominoval světové ekonomice svou vyspělostí jiný region. Zatímco v 19. století jednoznačně dominovala Evropa, ve 20. století to byly Spojené státy americké. Od konce 70. let 20. století však výrazně začaly posilovat svou ekonomickou pozici asijské ekonomiky, nejprve v čele s Japonskem a tzv. nově industrializovanými asijskými zeměmi (Jižní Korea, Taiwan, Hongkong, Singapur), později začaly růst také Čína a Indie, které v současnosti řadí studie Goldman Sachs mezi nejperspektivnější ekonomiky světa. Studie Goldman Sachs předpokládá do roku 2050 vzestup čtyř zemí označovaných BRIC, tedy Brazílie, Ruska, Indie a Číny. Méně, zejména v české literatuře, citovanou je studie Anguse Maddisona z roku 2008, který se snaží postihnout vývoj světové ekonomiky do roku 2030. Výsledky jeho studie jsou více méně v souladu se studií Goldman Sachs, svou studii však považuje sám Maddison za konzervativnější.

Maddisonova studie (Maddison, 2008) přisuzuje jako většina obdobných studií velký potenciál asijským ekonomikám. Upozorňuje na to, že v roce 1820 byl průměrný HDP na obyvatele v západní Evropě a ve Spojených státech amerických dvojnásobný v porovnání s tím asijským. Do roku 1950 podle něj výrazně rostla ve světové ekonomice divergence. Od 70. let se však rozdíl mezi tradičními centry světové ekonomiky a asijskými ekonomikami začal snižovat, přičemž

Tabulka 1–7 Hrubý domácí produkt na obyvatele ve vybraných regionech světové ekonomiky v roce 1820 a 2030 (v mezinárodní PPP USD, rok 1990)

Region	Rok 1820	Rok 2030
Západní Evropa	1 202	31 389
Spojené státy americké	1 257	45 774
Japonsko	669	30 072
Čína	600	15 763
Indie	553	7 089
Ostatní asijské ekonomiky	578	8 292
Latinská Amerika	691	8 648
Afrika	421	2 027
Svět	667	11 814

Zdroj: Maddison (2008)

v roce 2030 se bude poměr HDP vyspělých zemí a asijského HDP velmi blížit hodnotě z roku 1820 (a to v případě Číny), blíže viz tabulka 1–7.

Ve své projekci hodnotí budoucí vývoj světové ekonomiky Maddison (2008) ve dvou rovinách, jednak v rovině populačního vývoje,³² jednak v rovině ekonomické, hodnocené především vývojem HDP jednotlivých regionů a vývojem jejich podílu na celosvětovém HDP. Pro období let 2003–2030 předpokládá nejrychlejší tempo růstu HDP u Indie a Číny (4,5 %³³) a u ostatních asijských ekonomik (2,5 %). V západní Evropě a ve Spojených státech poroste HDP průměrně meziročně o 1,7 %, v Japonsku o 1,3 %. Latinskoamerické HDP by mělo růst průměrně o 1,5 %, nejpomalejší růst zaznamená ve sledovaném období Afrika, a to 1 %. Zpomalení dynamiky čínské ekonomiky Maddison (2008) vysvětluje shodně jako další studie, tedy jako důsledek současné populační politiky, devastace životního prostředí (kdy bude nutné vynaložit velké zdroje na obnovu) a zanedbání venkovských oblastí. Dále však zdůrazňuje, že čínská ekonomika zpomalí také v důsledku růstu mezd a růstu technologické úrovně. Přesto Maddison očekává, že v roce 2015 se co do objemu celkového HDP Čína stane nejsilnější ekonomikou světa, následována bude Spojenými státy americkými a Indií.

Angus Maddison (2008) upozorňuje na úskalí své projekce (a obecně všech projekcí vývoje světové ekonomiky) spočívající v tom, že předpověď budoucnosti je, podle něj, složitější než analýza minulosti, neboť jsou projektovány budoucí trendy (podle minulého vývoje), které se zdají být pravděpodobné, a přesto mohou být zvráceny neočekávanými událostmi. Jako přijatelnější se proto nabízejí krátkodobé prognózy, kdy zajímavou prognózu vycházející

³² Z prognóz populačního vývoje, které Maddison (2008) přejímá od US Bureau of Census, vyplývá, že v roce 1990 se Čína a Indie podílely na světové populaci 37,5 %, v roce 2030 poklesne jejich podíl na 35 %. Obdobný pokles očekává i u západní Evropy a USA, a to z 11,9 % na 9,3 %. Výrazně však vzroste podíl Afriky na celosvětové populaci, a to z 11,9 % na 17,7 %, což je v příkrém rozporu s očekávaným ekonomickým růstem tohoto regionu světové ekonomiky.

³³ Studie Goldman Sachs předpokládá ve stejném období růst čínské ekonomiky o 4,67 %.

z údajů IMF lze nalézt například u Cihelkové (2012). Cihelková, mimo jiné, pro horizont let 2012 až 2017 předpokládá celosvětově pozvolný ekonomický růst; vyspělé země (G7) by měly zaznamenat stagnaci růstu, obdobný růst (okolo 2 %) přisuzuje také ostatním vyspělým zemím. Dynamiku celosvětového HDP budou táhnout především rychle se rozvíjející a rozvojové země. V důsledku snížení tempa růstu HDP dojde, podle Cihelkové (2012), také k mírnému zpomalení tempa růstu světového obchodu se zbožím a službami, pravděpodobně shodný vývoj budou mít i kapitálové toky.

Budoucí vývoj světové ekonomiky je v mnohém obtížně předvídatelný. Světová ekonomika také bude muset přispět k řešení globálních problémů či výzev, se kterými se potýká svět a které mají na další vývoj světového systému nezanedbatelný vliv. Mezi největší výzvy patří zejména chudoba, zaostalost a zadluženost rozvojových zemí, nerovnoměrný populační vývoj, vyčerpátnost některých surovinových zdrojů, ekologické zatížení přírodně-sociálního systému rostoucí konzumitou soudobé lidské společnosti. Při řešení těchto problémů se angažují současní lídři světové ekonomiky v různé míře. Hlavní roli sehrává při řešení globálních problémů stále Organizace spojených národů, výrazná je však angažovanost Evropské unie (cíle jejích aktivit jsou v souladu se zájmy OSN), což posiluje její zahraničně politickou pozici ve světě.